

הרב אלחנן וייס

מגפות ופולמוסי חיסונים – עבר והווה

ראשי פרקים:

הקדמה

א. רקע כללי

1. התחסנות טבעית
2. מגפות לפני עידן החיסונים

ב. התפתחות רפואת החיסונים

1. החיסון הקדום נגד אבעבועות שחורות
2. מהפכת החיסונים של ד"ר גינר

ג. רקע הלכתי

1. השתדלות רפואית
2. חובה להתחסן בעת מגפה

ד. הפולמוס ההלכתי על החיסונים

1. הקדמת מכה לרפואה למרות הסיכון
2. 'לרוץ להתחסן' או להמתין?
3. האם מתן חיסון בכלל פיקוח נפש שדוחה שבת?
4. דעת פוסקי זמננו על חיסונים
5. תופעות לוואי של חיסונים בעבר
6. כפיית חיסון

ה. תופעת מתנגדי החיסונים

1. התנגדות תוך כדי מגפה
2. הפחדה והפצת 'מחקרים' כנגד החיסונים
3. רמת הסיכון כיום

ו. סיכום

הקדמה

נושא החיסונים אינו חדש. כמעט כל תינוק הנולד במדינות מפותחות זוכה לכמה וכמה סוגי חיסונים. כביכול כדי ללמדו שהשהות באויר העולם עלולה לחשפו לנגיפים שונים. קבלת הפנים בכניסתו של היילוד לעולמנו, מזכירה את הדרישות המקובלות מכל היוצא לטייל במדינה טרופית.

עם זאת, זכה נושא החיסון לקורונה להתייחסות מיוחדת. מצד אחד מפני התקווה והציפיה הכלל עולמית להתגברות על המגפה ולחזרה לשגרה יחד עם מידע זורם של שלבי הפיתוח. ומצד שני מפני הפרסומים המפחידים של מתנגדי החיסונים.

נושא החיסונים כמו עצם נושא הקורונה, הפך לנושא מרכזי, עד שלא יפלא לראות אנשים דנים בו בכובד ראש לכאן או לכאן – או בתחושת

שותפות בהצלת העולם מהמגפה, או בתחושת אחריות להציל את העולם מהחיסון.

התוצאה: אפילו אצל אנשים שלא חושבים פעמיים לפני שמחסנים את ילדיהם, נוצרה רתיעה רגשית מהחיסון.

העובדה שהחיסון פותח תוך כדי מגפה, תרמה לפולמוס על חיסון זה. גם התעוזה של מתנגדי החיסונים עלתה מדרגה. אף שקל יותר להטיל חששות בלבם של זוג צעיר העומד לפני חיסון בנם הפעוט מפני מחלות עלומות שרוב הציבור לא שמע על נזקיהן, מאשר להטיל ספיקות בחיסון כנגד מגפה שמספרי החולים והנפטרים ל"ע מתפרסמים יום יום, בכל זאת מתנגדי החיסון מצאו דרך. הם משתמשים, בין היתר, במשקפת הפלאים הידועה מהמשל¹. כך הם מסתכלים על נזקי המגיפה בצד המקטין של המשקפת, ועל ספק תופעות הלוואי של החיסונים – בצד המגדיל שלה.

מטרת מאמר זה היא להציג את נקודת המבט של פוסקי הדורות בפולמוסי החיסונים, להציג את גישת ההלכה בנושא מההיבט הפרטי והציבורי, ולעמוד על האיוון הראוי בין סכנות המחלה למול תופעות הלוואי שעלולות אולי להיגרם ע"י החיסון. כמעט כל הנתונים במאמר זה, נלקחו מארון הספרים היהודי.

מאחר והחיסון נועד למגר את המחלה, ובשלבם הבאים יתכן שהוא יכחיד אותה לגמרי מהעולם כפי שהוכחה מחלת האבעבועות השחורות, עלולה להתעורר המחשבה שפיתוח החיסון והשימוש בו, נחשב כהתערבות אסורה בסדרי הבריאה.

מהיבט מוסרי, עלולה להתעורר מחשבה שמא כיון שהמגפה באה לייסר את הבריות, אולי אסור לנקוט בצעדי מלחמה אנושית כנגדה. עלינו להתעורר, להתפלל לתקן את מעשינו, ולא לנסות לפתור את הבעיה בדרכים מלאכותיות. (ראה ב"ק פה, א, רש"י ד"ה נתנה רשות לרופאים לרפאות)

כבר רבי אליהו דסלר זצ"ל, מצא לנכון לקרר את ההתלהבות שהתעוררה בעת פיתוח החיסון לנגיף הפוליו.
וז"ל:

‘באותם ימים פרצה בארץ מגיפת שיתוק ילדים ר"ל וזה הפיל חיתתו על כל הישוב והנה נתבשרנו כי פיתחו תרכיב חיסון נגד המחלה האיומה וכתוצאה מזה היא תודבר ותחוסל. אז אמר

¹ ראה ילקוט לקח טוב עבודת חודש אלול עמ' לו, במשל על איכר שרצה לדחוף ערימה ענקית של תבואה בעד לפתח הקטן של האסם, 'עמד האיכר אובד עצות ולא הבין מה ארע כאן הוא מביט בתבואה בצד האחד של המשקפת והיא קטנה עד מאד הופך את המשקפת ומביט בפתח והוא גדל עד מאד הפתח גדול והתבואה מעטה ולהכנס אינה נכנסת'.

רבינו: הקב"ה כביכול משחק עמנו. מדי תקופה מתגלות מחלות שאין להן תרופה וכאשר נמצאת התרופה נושמים כולם לרווחה וחושבים שבאה השלוה. אולם מיד מתברר כי כבר מתפתחת רחמנא ליצלן מחלה חדשה חשוכת מרפא עד לסיבוב הבא. הענין הוא כי החולי מהווה מקל חובלים בידי הקב"ה לייסר את ברואיו ולנסותם ולכן אין לצפות למצב של והסירותי מחלה מקרבך עד בא התיקון הכללי של העולם.²

מאידך, עד היום כל ילד מקבל חיסון זה כדבר שבשגרה, ובארץ לא שומעים כמעט על שיתוק ילדים. גם לא שמענו על התנגדות גדולי ישראל לחיסון כנגדו. להפך. גדולי ישראל הורו להתחסן (למשל, להלן עמ' 146)

ראוי להבהיר היבט זה. גם אם התורה התירה להילחם במחלה, עדין יתכן כי המלחמה נגד המחלה 'במקל' איננה יעילה, שמא יבוא מקל חדש שעלול להיות אימתני יותר ל"ע".³

מאידך, בפשטות חובת השתדלות מחייבת דווקא להילחם.

מאחר ויש חידוש עולמי בדרך החיסון נגד קורונה, בלב בני תורה מנקרת השאלה: האם דרך החיסון נכללת בהיתר שנתנה התורה 'ורפא' ירפא, או שמא יש בה חריגה מסדרו של עולם והתערבות בגזירת שמים.

בנוסף, אנו חשופים כיום לפרסומים שונים המעוררים פחדים וגורמים לרתיעה מלקיחת החיסונים. עובדה המחייבת בירור ענין זה במקורותינו.

לכשנתבונן, נראה כי בתחום ההתנגדות לחיסונים – אין כל חדש תחת השמש. תופעת התנגדות זו כמו גם נימוקיה והפחדותיה, כמעט לא השתנו במאות השנים האחרונות.

א. רקע כללי

1. התחסנות טבעית

שנים רבות לפני שפותחו חיסונים מעשי ידי אדם, כבר היה ידוע שמי שחלה והתרפא עשוי לפתח עמידות כנגד אותו החולי. ההסבר המעודכן הוא

² ספר הזכרון לבעל המכתב מאלהו עמ' שפד.

³ אפשר להעמיד את הדברים בניסוח אחר, וכשאלה מה יעשה צדיק שבא לפניו חולה מיוסר, האם עליו להתפלל לרפואתו גם אם הוא עלול שלא להיטיב את מעשיו, או שלא תהיה תועלת בכך כיון שתמורת צרה זו עלולה לבוא עליו צרה חמורה ממנה. ראה בספר בית אלוקים למבי"ט (שער התפילה פי"ב) שהסביר שתפלת הצדיק על בני דורו מועילה מפני שהיא כוללת בקשה שיתעוררו ויתקנו את מעשיהם ואז יהיו ראויים להסרת הגזירה, וז"ל 'ונראה לומר כי ענין תפלת הצדיקים על בני דורם הוא להתפלל לאל יתברך שידריכם ויישירם לעבודתו, וכמעט שיבואו לטהר יסייע אותם האל יתברך לשיהיו ראויים, וגם בכלל התפלה להוכיחם ולהשיבם בתשובה שיהיו ראויים לשיסלק האל ית' חרון אפו מעליהם, וישפיע ברכתו וטובו עליהם'.

שמערכת החיסון שלו כבר יצרה נוגדנים כנגד המחלה. אפשר לכלול תופעה זו בדברי הר"ן בנדרים⁴ 'אחר שחלה ונתרפא מתחזק טבעו להיות יותר בריא ממה שהיה קודם חליו'.

מלבד ההתחסנות מפני גורמי מחלה, מצינו גם התחסנות מפני רעלנים, כפי שהעידו חז"ל⁵ שעכו"ם אינם ניזוקים משתיית מים מגולים שיש בהם חשש ארס נחש, מפני שהם אוכלים שקצים ומתחמם גופם. וביאר הגרי"ש אלישיב בהערותיו⁶:

'דעכו"ם משום דאכלי שקצים ורמשים חביל גופייהו ואין ארסו של נחש מזיק להם, והיינו שעל ידי זה גופם מתחסן נגד הארס'.

וכן מצינו בספר מושיע חוסים בשם חכמי הטבע שחשיפה מבוקרת לכמויות הולכות וגדלות של חומרי

רעל, יוצרת הסתגלות של הגוף לאותו הרעל, וז"ל:

'מבאר לטבעיים שההרגל טבע שני והוא על כל דבר שלטון ואם ירגיל אדם עצמו אפילו לאכול סם המות לא יזיק לו הגם כי לבסוף ירבה אכילתו ממנו, והסם ההוא יתהפך לטבעו, וטבעו לו יהעד על זה מאותה הנערה... שכל מאכלה היה סם המות'⁷

חובה להזהיר ששיטה זו מסוכנת ביותר. אפילו בזמננו, מעטים בלבד היו עושים כן על פי רופאים מומחים שידעו את המינון הבטוח להתחסנות ואפשרו את השימוש בה כדי להגן על שליטים מהרעלות. התחסנות זו תלויה גם בסוג החומרים המזיקים. שהרי יש חומרים רעילים שאינם מתפרקים ואינם מופרשים מהגוף אלא מצטברים בו. כך שצריכתם אפילו בכמויות קטנות, גורמת להרעלה מצטברת, ולא להתחסנות.

⁴ נדרים מא, ב, ר"ן ד"ה חוזר.

⁵ ע"ז לא ב.

⁶ שבת פו ב.

⁷ ר"א יגל ממונסליצ'ה, מושיע חוסים, ונצייה שמ"ז. צילום עמוד השער מובא למעלה.

לגבי חיסונים, הרדב"ז הוסיף והרחיב כי מי שהיה בעיר בזמן מגפה, התחסן מפני המגפה הבאה, אפילו אם לא חלה כלל⁸ בזמן המגפה, וז"ל:

‘שְׁהָרִי אוֹתָם שֶׁהָכּוּ וְנִצְּלוּ אוֹ אוֹתָם שֶׁלֹּא הָכּוּ כָּלֵל בְּמַגֵּפָה שֶׁעָבְרָה אֵינָם בְּכָלֵל זֶה כְּאִשֶּׁר רָאִינוּ בְּעֵינֵינוּ כִּי אוֹתָם אִשֶּׁר עָבְרוּ עָלֵיהֶם מַגֵּפּוֹת אֵינָם מְסֻתְּפָנִים אֲלָא אֶחָד מִנֵּי אֲלֶף’⁹.

מקור נוסף להתחסנות הטבעית של מי שעבר את המחלה, נוגע לחובת הבריחה מפני המגפה, חובה הנזכרת ברמ"א וז"ל:

‘עוֹד כְּתִבּוּ שֵׁשׁ לְבָרֵחַ מִן הָעִיר כְּשֶׁדָּבַר בָּעִיר, וַיֵּשׁ לְצֵאת מִן הָעִיר בְּתַחֲלֵת הַדֶּבֶר, וְלֹא בְּסוֹפוֹ’¹⁰.

חובת בריחה זו הוזכרה במהרש"ל. שהוציא מכללה מי שכבר חלה והתרפא. ש'אומרים העולם', שכבר אינו צריך לחשוש לסכנת המגפה. וז"ל:

‘הִלְכָּךְ נִרְאֶה, אִם בָּא דָּבַר לְעִיר מְחִיב לְבָרֵחַ, אִם יֵשׁ סְפוּק בְּיָדוֹ. אִם לֹא מִי שֶׁהוֹצִיא כְּבָר דָּבַר וְנִתְרַפָּא. שְׁאוּמְרִים הָעוֹלָם שֶׁאֵין חֶשֶׁשׁ לוֹ’¹¹.

בשורה מרגיעה זו, הוזכרה גם בדברי ר"ח פלאג'י. לדבריו, תופעה זו של התחסנות אינה מובטחת בכל מחלה או בכל איזור. וז"ל:

‘וְהָרֵב ז"ל דָּבַר לְפִי מְקוֹמוֹ. דְּבַעוֹנוֹת הָרַפִּים בְּמְקוֹמָם מִצּוֹי אַחֵר שֶׁהָכָה פַּעַם אַחַת וְנִתְרַפָּא חוֹזֵר עָלָיו חֲלִי זֶה בְּכֻמָּה שָׁנִים וְאֶפְּלוּ בְּשָׁנָה אַחַת פַּעַמַּיִם וַיֵּשׁ שְׁנִסְתַּכְּנוּ ה' יַצִּילֵנוּ’¹².

אכן ידוע בימינו שיש מחלות שהחולה בהן או מקבל חיסון כנגדם, שוב לא יחלה באותה מחלה, אך יש מחלות אחרות שהחיסון כנגדם לא מחזיק מעמד יותר מזמן קצר, או שכלל לא נוצר.

2. מגפות לפני עידן החיסונים¹³

כדאי להתבונן בספרי הקדמונים. חוסר הסדר הציבורי ושיבוש דרכי החיים המתחולל כעת בכל העולם עקב מגפת הקורונה, אינו אפילו משל למה שהתחולל לפני הופעת החיסונים בעולם.

בעבר היו המגפות חלק מסדר היום הציבורי. היו מקומות שבהם סדר היום הציבורי נקבע על פי הזמנים המועדים למגפות.

⁸ כלומר, לא היו לו תסמינים.

⁹ שו"ת רדב"ז, ח"ב סי' תרפב.

¹⁰ יו"ד סי' קטז ס"ה ברמ"א.

¹¹ ים של שלמה ב"ק פ"ו סי' כו.

¹² רפואה וחיים אות נג.

¹³ ראה א' שטינברג, מגפת הקורונה ה'תש"פ – היבטים היסטוריים רפואיים והלכתיים, אסיא קי-קיח (מרחשון תשפ"א), 44-7, פרק ב.

בספר חנא וחסדא העיד על עירו איזמיר, שהמגפות היו צפויות בה כמעט בכל שנה. וז"ל:

'דרוב השדוכין נעשים בפסח יען העיקר של משא ומתן שבעירנו הוא בימי החורף וכו', ובימים הנזכרים אי אפשר לעשות שדוכין שהיום קצר ומטר וכיוצא על הארץ. משום הכי קבעו השדוכין בחג הפסח דוקא. וגם אחר הפסח לא היה אפשר להם משום דעל הרוב רובא דרובא היה שורה חולי המגיפה בר מינן אחר הפסח, ולפעמים היה מתפשט עד סוף ימי הקיץ וזו היא הסיבה שהיו רוב העיר הולכים נעים ונדים לכפרים ולעיירות אחרים'.¹⁴

ברבים מספרי הפוסקים מתוארת בריחתם האישית מפני הסכנה, והיותם, עקב כך, משוללי ספרים. למשל, ראה בשו"ת מבי"ט וז"ל:

'שנת ה"ש. בהיותי חוץ למדינה בורח מחמת המגפה השם יצילנו שלחו לשאול את פי מן המדינה קצת בעלי תורה'.¹⁵
ועוד וז"ל:

'ואני אני בא לא לקרב ולא לרחק ואיזהם בשלמות. פי היה צריך לראות יסוד ואיזהם מהספרים שהביאום, ואני כעת ריק מהם בהיותי בכפרים חוץ מהעיר מחמת המגפה, ה' יצילנו בכלל כל ישראל'.¹⁶
וכעין זה, בשו"ת מהריט"ץ וז"ל:

'הגם כי גולה אני ממקומי מפני שרי גבירה לוקה במגפה לפני ה' אנכי בורח מהר להר ומכפר לכפר ולא אתנו מספרי הפוסקים שעויר מספיק בכל זאת להפיק רצון השואל בדרך קצרה'.¹⁷
ועוד שם:

'שאלה זו שאל ממני ראובן ואני כעת בורח מפני פחד ה' מפני שרי גבירה אם המדינות לוקה במגפה לפני ה' רחמנא ליצילן. וכעת אני בכפר פרעם ולא אתנו מספרי הפוסקים ומסכתות התלמוד די הצריך וזלת מסכת קמא ומס' מציצא וחלק הרמב"ם ז"ל'.¹⁸

ומצינו אף חיבורים שהורתם ולידתם היתה מפני המגפה, כפי שכתב הרמ"א ב'מחיר יין' – הקדמתו לפירושו למגילת אסתר, וז"ל:

'ואני משה בן כבוד אבא מרי הפרנס והמנהיג ישראל שלי"ט הנקרא משה איסרליש מקראקא הייתי בתוך הגולה אשר נתגלנו

¹⁴ רבי יהושע שלמה ארדיט, חנא וחסדא (איזמיר תרכ"ד), כתובות ה א ד"ה ועוד (דף ע"ג).

¹⁵ שו"ת מבי"ט, ח"א סי' קב.

¹⁶ שו"ת מבי"ט, ח"ב סי' נב.

¹⁷ שו"ת מהריט"ץ, ישנות סי' ח.

¹⁸ שו"ת מהריט"ץ, ישנות סי' יט.

מעירנו בשנת שי"ו לפ"ק מחמת עפוש האויר לא עלינו והיינו גרים בארץ לא לנו בעיר שידלוב מקום אשר אין תאנה וגפן וכמעט מים אין לשותות כי אם בתחבולה, עיר אשר במספנות תאכל בה לחם ועץ אין בה להסכן בו ולא יכלנו לקיים ימי הפורים במשנה ושמחה להסיר יגון ואנחה אמת אקומה ואשמחה במפצלי אף חכמתי עמדה לי'.

ובהקדמה לשו"ת הרמ"א ציינו המדפיסים¹⁹ שבמשך חמש עשרה שנה היו שלוש מגפות בקראקא שכל אחת מהן התמשכה כשנה, וכארבע שנים קודם המגפה שבה חובר הספר מחיר יין, היתה מגפה נוראה ומתו בה כחמשה עשר אחוז מבני הקהילה, וז"ל:

'מיום ה' אייר שי"א ועד יום י"א סיון שי"ב... מתו במשך שנה אחת וחדש אחד וששה ימים כמאתים ועשרים איש'.

לפי האומדן חיו אז בקראקא שהיתה עיר ואם בישראל כאלף וארבע מאות יהודים, וציינו שמספר הנפטרים באותה שנה בערך פי שמונה מהמספר של שנים רגילות [בעוד שבשנים רגילות נפטרו בערך עשרים ושש לשנה וחודש, בשנה ההיא היו מאתיים עשרים מתים].

בעבר, בכל עת רעב או מלחמה, היתה הכוננות למגפות מתעוררת. כך נראה מדברי החתם סופר, שהמגפה הגדולה של חולירע בשנת תקצ"א היתה צפויה כאחת מתופעות הלוואי של המלחמה. זו לשונו:

'הנה רשע גדול בעולם מחשש מגפה וחרב ומלחמה... ואם יבוא חס ושלוה ויגש הרעה והמגפה או דברים שאנו מתייראים מהם...'²⁰.

ואכן בעקבות אותה מלחמה, הגיעה מגפת החולירע ליבשת אירופה כמובא בספר תולדות שלמה וז"ל:

'ויהי בשנת תקצ"א והנה דבר באפל יחלף ומצפון פתחה הרעה זו מחלת החולירע ר"ל אשר משפנה הנה מעולם במדינת אזיא ועקבותיה לא נודעו בכל מדינות אירופא. רק ע"י המלחמה שהיה אז למדינת רוססיה ומדינת הטורקיה הדבקו אנשי המלחמה עם המחלה הנ"ל והביאו אותה למדינת רוססיה ומשם נפצה על פני כל הארץ ותהי לתודת אלקים בכל מקום בואה שמה ושערוה ד' ישמרונו. וקודם חג השבועות שנה הנ"ל פרשה רשתה גם על עירנו ושמה משפנה בתוכנו... רבים חללים הפילה ברשתה ועצומים היו כל הרוגיה רחמנא ליצלן... לדאג עבור טובת

¹⁹ על פי רישומי החברה קדישא.

²⁰ דרשות חת"ם סופר ח"א דרוש הספר לפרשת עקב דף ס"א ע"ג.

העניינים והיו כלואים ומסגרים בבתייהם ויָרְאוּ לַצָּאת החוצה יַעַן כִּי הָרֹפְאִים אָמְרוּ אֲזַי כִּי חָלִי הַמֵּתִידִבְקָתָהּ הִיא.²¹

גם מלחמות אחרות עוררו מגפות, כפי התיאור על המגפה במאנטובה:

בַּעֲתָהּ הָיָא בַּחֲדָשׁ נִיסָן בִּשְׁנַת שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים הַחֲלָה מִגָּפָה גְדוֹלָה וְחֻזְקָה בְּמַחְנֶה הָאֲשָׁפְנָדִים וְגַם בְּמַחְנֶה הַמְּנֻטּוּבָאִי וְיָמַת בְּשָׁנֵי הַחִיילִים עִם רַב... גַּם בְּאֲנָשֵׁי הָעִיר הַחֵל הַנֶּגֶף וּבְמַחְנֶה יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ כֵּן בָּעוֹ"ה. וּבְרָאשׁוֹנָה הָיוּ מֵתִים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל ג' או' ד' בְּכָל יוֹם וְתַחֲזֹק הַמִּגָּפָה עַד כִּי בַּעֲזָזוֹתֵינוּ סְמוּךְ לְחַג הַשְּׁבוּעוֹת הָיוּ מֵתִים עֲשָׂרִים וְיֹתֵר בְּכָל יוֹם וְיוֹם... וְתַעֲצֹר הַמִּגָּפָה בְּיוֹם הַשְּׁנִי שֶׁשָּׁה לְחֲדָשׁ אֲב וּבַעֲצָם הַיּוֹם הָהוּא לַעֲת עָרַב בָּאוּ כָּל הַיְּהוּדִים אֶל בֵּית הַכְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה וְקָרְאוּ אֶת הַלֵּל הַגְּדוֹל וַיְהִלְלוּ אֶת שֵׁם ה' כִּי נִשְׁגָּב שְׁמוֹ.²²

הנתונים על התמותה מהמגפות לא היו מעודדים כלל, כמתואר בספר סדר אליהו זוטא וז"ל:

וְהִלְכְתִּי וּבִאֲתִי בַּחֲדָרֵי וְסִגְרֵי דְלִמִּי בַּעֲדֵי וְנִסְתַּגְרִי בְּבִיתִי וּבְחֻמוֹתֵי בְּחִבְרַת אֲלוֹפִי וּמִיָּדַעִי... וְלֹא נִרְאִינוּ הַחוּצָה וְהָיָה הַדְּבָר הוֹלֵךְ וְחֻזֵּק... וְאֲחֵרֵי כֵּן נָסוּ כָּל הַשָּׂרִים וְכָל עַם הָאָרֶץ בְּהָרִים וּבְכַפְרִים... וְהָיָה הַדְּבָר הוֹלֵךְ וְחֻזֵּק... מֵאִיר עַד אָב וַיָּמוּתוּ בְּקָהֶל...²³ וּבִסְפֵר גְּדוֹלַת יְהוֹנָתָן, ז"ל:

וְאֵף שְׂאֲנָשֵׁי פְּרָאג... בְּקָשׁוּ מִמֶּנּוּ שִׁיקְבַּע דִּירְתוֹ בְּעִירָם אֲכָל הוּא לֹא שָׁמַע לָהֶם יַעַן שֶׁפָּרְצָה אֲזַי מִגָּפָה בְּפָרָאג וְאֲרָכָה הַמִּכָּה הַזֹּאת שֶׁם לַעֲרֹךְ ב' שָׁנִים רַח"ל וְרַבְּנֵנוּ הָיוּ לוֹ אֲזַי בְּנִים קְטָנִים ע"כ לֹא רָצָה לֵישֵׁב בְּפָרָאג וְנָסַע לָעִיר הָאֲמֻבּוּרָג.

ובהערה שם וז"ל:

בְּמִגָּפָה הַזֹּאת נִפְטְרוּ וְהִלְכוּ לְעוֹלָמָם ג' אֲלָפִים ד' מֵאוֹת וּמֵ"א אִישׁ... אֵף עַקֵּר הַמִּגָּפָה שְׁרָחָה בְּעֶצֶם תּוֹקְפָה מִן כ"ח תַּמּוּז תע"ג עַד ר"ח טֵבֵת תע"ד.²⁴

וראה עוד בסיום ספר קרבן נתנאל וז"ל:

וּשְׁנַת תע"ג חֲזַרְתִּי לְפָרָאג וּבִשְׁנַת תע"ד הָיָה בְּפָרָאג קוֹל רֵעִשׁ מִגָּפָה וְהָעִיר לְדָבָר הַסָּגִיר. וְרֹב הָעוֹלָם פָּזְרוּ רַגְלֵיהֶם אֵף מִפְּנֵי הַסָּכָה נִסְגְּרִי בְּפָרָאג וְהִתְהַה מִגָּפָה גְּדוֹלָה. בְּאִיזָה תִּדְשִׁים נִפְלוּ

²¹ תולדות רבי שלמה קלוגר עמ' נד.

²² הגלות והפרדות ונציה שצ"ד.

²³ ר"א קפסאלי, סדר אליהו זוטא, פרק מאה שישים וששה.

²⁴ גדולת יהונתן על הגר"י אייבשיץ עמ' 7.

בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרְבִּים יוֹתֵר מֵאַרְבַּע אֲלָפִים נַפְשׁוֹת. וְעַם כָּל זֶה בַּחֲסָדִי
ה' מְלַטְתָּנִי מִן הַדֶּבֶר אוֹתִי וְאֶת נַפְשׁוֹת בֵּיתִי.
ואף מגפות קשות מהן מצינו, שזרעו כליון בכל מקום שהגיעו אליו,
בספר מדרש חפץ לרבי זכריה הרופא, ז"ל:

יָדַע כִּי בִשְׁנַת אַתְשֵׁמ"ז לְשִׁטְרוֹת [היא שנת ה' קצ"ו] הָיָה דֶבֶר
עָצוֹם מְאֹד וּמִגָּפָה וּמָוֶת וְלֹא נִשְׁאָרוּ מִן הָאֲנָשִׁים אֲלָא דֶבֶר מוֹעֵט
בְּרַב הָעָרִים. וְהִתְהַוְּהָהּ הַמִּגָּפָה עוֹבְרָת מְעִיר לְעִיר וְהִרְבָּה מִן הָאֲנָשִׁים
לֹא נִקְבְּרוּ, וְהִתְהַוְּהָהּ שׁוֹהָה בְּעִיר תְּקוּפַת אֲרָבָעִים יוֹם וְלֹאֲחֵר תְּקוּפָה
זוֹ עוֹבְרָת. וּמִי שֶׁבָּא מְעִיר הַמִּגָּפָה הֶעֱבִירָהּ לְאֲנָשִׁים וּמָתוּ אֲנָשִׁי
הָעִיר הָאֲחֵרָת. וּמִי שֶׁלָּקַח מֶה שֶׁהָיָה מִחֶפְצֵי הַמָּתִים מֵת.

מלבד המגפות שהגיעו ממקומות אחרים בעולם, היו מחלות כמו
אבעבועות שחורות שהיו מצויות ביותר, ומדי פעם התפרצו בין הילדים. כפי
שכתב המאמר מרדכי:

שֶׁכָּבֵד יָדוּעַ שִׁמְכָה זוֹ הִיא בְּכָל עִיר וְעִיר בְּרַב הָעָתִים מְעַט אוֹ
הִרְבָּה וְעוֹד שֶׁכָּבֵד אָמְרוּ הַרופָאִים שִׁשְׁנֵי הָאָוִיר מְסַבֵּב וּמִהֵנָּה זֶה
הַחוּלִי בֵּר מִיָּנֶן וְאִם יִבְרִיחוּ הַקְּטָנִים מִן הָעִיר קְרוֹב הַדֶּבֶר
שִׁמְשִׁנֵּי הָאָוִיר יִפְרָחוּ בָהֶם הָאֲבַעְבוּעוֹת. וְעֵינֵי מ"ש הָרַב מ"א ז"ל
לְעֵינֵי דֶבֶר בֵּר מִיָּנֶן עֵינֵי כִּיּוֹצָא בָּזָה וְעוֹד שֶׁכָּמַעַט הָיָה צָרִיף כָּל
אָדָם לְהִיּוֹת נֶע וְנֶד בְּאַרְץ רוֹב יָמִיו וְאֵין גּוֹזְרִים גְּזֵרָה אֲלָא א"כ רוֹב
הַצְּבֹר יְכוּלִים לַעֲמוֹד בָּהּ²⁵.

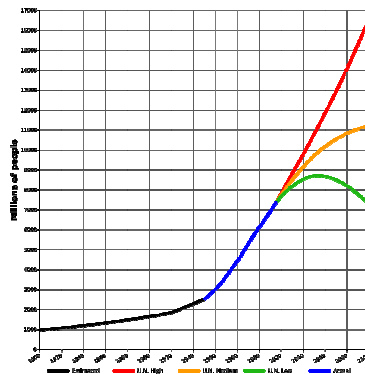
בקובץ עץ חיים תשובה ארוכה לרמ"ז זארגר על המגפות, וז"ל:
וְיָמָּה שֶׁלֹּא נִמְצָא מִגָּפֹת מִתְּפִשְׁטוֹת מִמַּחֲלַת הַדֶּבֶר וְהַפֶּאקִין
וְהַחוּלִירֵעַ וְכִיּוֹ"ב אַחֵר שְׁנוֹת תר"ל תר"מ, הוּא אַחֵר שֶׁהִמְצִיא
הַרופָא פֶּאסְטֵר הַמְּפָרֵס שֶׁהַבַּאצִּילִין הֵם מַחוּלְלֵי הַמַּחֲלוֹת...
וְהִמְצִיא שְׁבַאצִּילֵי הַמַּחֲלָה אִם מַחֲלִישִׁים אֶת הַבַּאצִּילִין הֵם עֲצָמָם
גּוֹרְמִים הַרְפּוּאָה, שֶׁהִשִּׁי"ת מַחוּלְלֵי הַרְפּוּאָה מִתּוֹךְ הַמִּכָּה כִּמ"ש
חֲזוֹ"ל. וְכִמָּה כָּתְבוּ שֶׁהוּא חָצֵר הַכָּבֵד שֶׁל ר' מַתְתִּיָּה בֶּן חֲרָשׁ
שֶׁכִּיּוֹמָא פ"ג, וְלִרְפָא הָאֲבַעְבוּעוֹת שֶׁהִזְכֵּר בְּשִׁל"ה וּמ"א ס'י
תַקַּע"ו שֶׁמָּתוּ מִזֶּה רַבּוֹת יְלָדִים עַד שְׁנַת־חֲבֵר סְלִיחָה ע"ז וְהוּא
מִפְּלֹאוֹת בּוֹרָא כֹל הָעוֹלָמוֹת. וּבִטְיֹפֹס הִמְצָא הַפְּנַצִּילִין בְּשְׁנוֹת
ת"ש תש"י מִדְּבָרִים מְעַפְּשִׁים וְרַקוּבִים שֶׁבּוֹ נִמְצָא הַמְּשֻׁמֵּד
לְבַאצִּילִין הָרָעִים שֶׁל הַטִּיפּוֹס, וְהִפְּלֵ בְּשִׁלְיָחוֹת בְּכֹכ"ע שֶׁבְּרַפּוּאָת
הַפְּנַצִּילִין נִתְרַבּוּ מִלֵּיאָרְדִים אֲנָשִׁים בְּכִדּוֹר הָאָרֶץ וְכִמּוֹכֵן לְפִי טִבַּע

²⁵ **מאמר מרדכי**, ס' תקעו ס"ה. הובאו דבריו בכף החיים. דבריו אמורים בענין חובת הבריחה
שכתבו הפוסקים מחמת המגפה, שהדברים אינם אמורים לדעתו במחלה כל כך מצויה.

הָאָרֶץ וְחֻכְמַת הָרוּפָאִים שָׁם. וְאִין בֶּן דָּוִד בָּא עַד שִׁיכְלוּ כָּל הַנְּשָׁמוֹת שֶׁבְּגוֹף.²⁶

וכן כתב בספר אגדת אליהו:

פְּעָמִים שְׁאָוִיר הָעוֹלָם מִתְקַלָּק וּמִתְעַפֵּשׂ מֵהַאִידִים הָעוֹלָם מִן הָאָרֶץ וְהוּא סֵבֵת שֶׁהִדְבֵּר בָּא בְּרַ מִינָן וְשָׁאָר מִינֵי חוֹלָאִים וּמִכָּלָּה הַבְּרִיּוֹת וְלֹא נִשְׁאָר יָשׁוּב לְאָדָם בְּעוֹלָם. וַיִּרְדֹּת הַגְּשָׁמִים מִטְּהָרִים אֶת הָאָוִיר כְּנוֹדָע וְנִמְצָא הָעוֹלָם מִתְתַּקֵּן. וְעַל יְדֵי תְקוּן הָעוֹלָם מִמֶּשׁ זֶהוּ יָשׁוּבוּ כִּי אֵין הַבְּרִיּוֹת כָּלִים מִחוֹלָאִים רָעִים וְנֶאֱמָנִים.²⁷

גודל אוכלוסיית העולם תר"מ – תת"ס³⁰

אם נתבונן בנתונים על כלל אוכלוסיית העולם²⁸ הרי שבשנת הת"י מנתה אוכלוסיית העולם כחצי מיליארד איש, ומאתים שנה אחר כך – בשנת התר"י כבר היתה גדולה פי שנים והגיעה ליותר ממיליארד נפש. מאז, בעיקר עקב התפתחות הרפואה,²⁹ חלה התקדמות מואצת פי כמה. עד שנת התש"נ – פחות ממאה וחמישים שנה אחר כך – הגיעה

אוכלוסיית העולם ליותר מחמשה מיליארד נפש. כיום – תשפ"א – אוכלוסיית העולם כבר הגיעה, לפי הערכות הדמוגרפים, ל-7.8 מיליארד. נמצא שבדרך הטבע, יותר ממחצית אוכלוסיית העולם לא היתה קיימת היום, ללא התפתחות הרפואה, שאחת הבשורות הגדולות שבה היא פיתוח החיסונים.

בספר מאזני צדק³¹ תיאר את רעת המגפות ואת התועלת של החיסונים, וז"ל:

וְכֵן נִמְטִי אֶפְרִיזֵן לְהָרוּפָאִים הַמְּבַקְקִים שְׁלֹחֵי דְרָחֶמָנָא אֲשֶׁר בְּתַחֲבוּלוֹתֵיהֶם הַמְּחַכְּמוֹת יַפִּיחוּ רוּחַ הַחַיָּה בְּאוֹפְנֵי הַתּוֹלְדָה וְכִמְהָ

²⁶ עץ חיים באבוב ח"ז עמ' ר"צ.

²⁷ אגדת אליהו, ברכות סה ב.

²⁸ אנציקלופדיה לבית ישראל ערך אוכלוסייה.

²⁹ במאת השנים האחרונה, העולם עבר שתי מלחמות עולם קטלניות, וגם הילודה בעולם נמצאת בירידה, בכל זאת גדלה מאד האוכלוסיית העולם בתקופה זו, בעיקר עקב צימצום דרסטי של התמותה ממגפות ועליית תוחלת החיים.

³⁰ מקור: ויקיפדיה, 'דמוגרפיה של העולם'. ת"כ 01/02/21.

³¹ לר"ד טורש ווארשא תרנ"ה.

מחלות אנושות מסכנות גרשו מקרבנו כמו במטאטא השמד. מקל חובלים כגון מחלת האבעבועות פאקען אשר היא ומחלת החלירע היו בחדא מתקלא אכזריות פיענים במדבר וחדות כזאבי ערב למלאות חוריהן טרף אדם רב. רק החוקר יענער האנגלי המציא תחבולה פשוטה וקלה לבצע רעתה מקרב הארץ ולשפף עברתה כי קשתה.³²

היבט אופייני לאותה תקופה, הם דברי ר"א המבורג מחבר 'עלה לתרופה על חיסון האבעבועות'. אחר שפירט את רעת המגפה, הוסיף שאין צורך להאריך בזה כי הוא דבר מפורסם והכל יודעים זאת. וז"ל:

'אשר יכינו ואשר יביאו אומר מן החדש החכמים הרופאים רופאי זמננו לצרעת ממארת נושנת בעור בשר האדם והיא כמצודה פרוסה על כל חי מדבר תמשך כל אדם בחפה לא תשא פנים לזקן ולנער לא תחון היא חלי אבעבועות ורבים חללים הפילה ועצומים הרוגיה... עוד ישאירו אתריהם רשומים מרים זרים נצרכו כל פנים קבצו פארור, כן משחת מאיש מראהו ותארו מבני אדם... ואין להאריך בספור מכאוב חללי חלי המפרסם הנ"ל אשר נתן אלקים לבני אדם לענת בו ואלקים עשה שיארו מלפניו'.

כפי שיתואר להלן, חיסון קדום נגד מחלת האבעבועות השחורות הקטלנית, פותח בעולם לפני כמה מאות שנה, ולפני כ-225 שנה התגלה חיסון משופר כנגד האבעבועות. מאז נוכח העולם כי במדינות בהן לא הקפידו להתחסן היו התפרצויות קטלניות של המחלות.

דוגמא מעניינת מתוארת בספר 'משפחת חבשוש' על מגפת אבעבועות שפרצה בחימן בשנת 1939 למינים, עקב זלזול של השלטונות בתחום הבריאות:

'מאחר והתורכים עזבו את חימן ואתם רופאיהם והאחיות והחרופות נשארה חימן ובראשה עיר הבירה צנעא ללא כל שירות רפואי פרט לרופאים מקומיים טבעיים ורפואות טבעיות בחנות הבשמים. משטרו של האימאם יחיא לא נתן דעתו לנושא זה כמו לנושאים אחרים להם זקוק הציבור. בנושא זה סמך על השם רופא הכל. דבר ראשון בלט מיד. בהיות ולא היו חיסונים נגד מחלות שונות מאז יצאו התורכים מתימן פרצה מחלת האבעבועות השחורות בכל עוזה והפילה חללים רבים מבין הילדים יהודים ומוסלמים, המחלה שהודברה קודם לכן על ידי חיסון הילדים, שבה להשתולל באין מפריע והמצב החמיר.

³² מאזני צדק, שערי צדק, עמ' 2 בהערה.

בשנת 1939 הייתי בעדן בשליחות משפחתי למטרת מסחר ולפתע קיבלתי מברק דחוף בו נדרשתי לשלוח תרופת חיסון נגד מחלת האבעבועות השחורות שפרצה בצנעא ומפילה שם חללים רבים כשקיבלתי את המברק הייתי המום. כי חשתי מה מסוגלת לעשות מחלה איומה זו לא רק להפיל חללים אלא אף לעוות פני אנשים ולעוותם בעיניהם וליצור צלקות בחולים לכל החיים. ולכן אמרתי בלבי עת לעשות אך לא ידעתי למי לפנות... באותו לילה התיצבתי על החוף בעדן ותרתי אחר אניה המפליגה לחודידה העליתי את החומר ושמרתיו במקרר של האניה וביקשתי מרב החובל למסור חבילה זו לסוכנו שבחודידה מר בוכארי מיד בהגיעו, באותו מעמד הברקתי לבוכארי מה לעשות ואיך לנהוג עם החבילה שבה תלויים חיי אדם בוכארי זכור לטוב עשה מאמץ גדול ותוך שלושה ימים הגיעה החבילה לצנעא ומיד החלו בחיסון הילדים.³³

ניתן לסכם כי שלשה גורמים עיקריים חברו בע"ה יחד להפחתת התמותה ולעליית תוחלת החיים בעולם: החיסונים, התרופות האנטי-ביוטיות, והשיפור בתנאי ההיגיינה. חלק גדול מיושבי כדור הארץ חיים היום בזכותם.

את התרופות האנטיביוטיות נוטלים בעת מחלה. כשכבר חולים – אין צורך בתמריץ ליטול תרופה. אך את החיסון נוטלים כאמצעי מניעה, בעוד האדם בריא, טרם נופלו למשכב. בנקודת אור עצומה זו לזכות החיסונים, טמונה גם נקודת תורפה. ככל שהחיסון יעיל להדברת המגפה, כך עלולים אנשים לשכוח את המראות הקשים של חולים לא מחוסנים. התוצאה: ירידה בנכונות להתחסן עד הפריצה הבאה של המגפה. זו אחת הסיבות שרפואת החיסונים מופקדת בידי ממשלות הדואגות לאזרחיהם, ופעמים אף כופה עליהם להתחסן.

ב. התפתחות רפואת החיסונים

1. החיסון הקדום נגד אבעבועות שחורות

השימוש בחיסון קדם להתפתחות מדע המיקרוביולוגיה. באותם זמנים התפיסה הרפואית היתה שהמחלות באות עקב 'עיפוש האויר',³⁴ וגם

³³ משפחת חבשוש, ירושלים תשמ"ו ח"א עמ' 470.

³⁴ 'עיפוש האויר' הוא אחד המאפיינים ל'מגפה' בספרי ההלכה. כך כתב רבי יהודה עייאש בביאור הגדה של פסח (וזאת ליהודה עבדים היינו) וז"ל 'ומה שנקרא לומר הוא דמפת המגפה רוב החולי בא מעפוש האויר ומריח רע ולכן תרבה בני אדם בורחים לשדות ולגנות ולפרדסים שהוא מקום רחב ואין ריח רע מצוי שם וגם שהוא מצוי בו אויר נון צלול ומתוק'. וכעין זה בספר בית אלוקים למבי"ט (שער התפילה פט"ז) 'ומפני שראיתי בענין תפלה

בתקופה שכבר היתה יכולת ראיית חיידקים במיקרוסקופ, ראו אותם כתוצאת המחלה ולא כסיבתה.

רק מאות שנים אחרי השימוש הראשון בחיסונים [לפני ה'תע"ח], העמיד המדען לואי פסטר בשנת התר"מ את יסודות המיקרוביולוגיה, בהראותו שחיידקים הם הגורם והסיבה למחלה, והדבקה באה על ידי העברתם.

כפי שכתב בספר נצח ישראל והביא דוגמא מרפואת החיסונים, רבות מההמצאות לא באו מחמת חקירותיהם של הממציאים וחכמתם, אלא מכך שהממציא שם לב לתופעות שונות, וז"ל:

באמת אין להכנע גם מפני הממציאים בעצמם שרוב ההמצאות לא יצאו ע"פ כח החושב שבאדם במחשבה תחלה שכך צריך להיות כי אם קדמו מקרים פשוטים והממציאים התחקו לעשות כמתכנתם ואח"כ באו ההתבוננות וההסבר... וכן ברפואה. לו לא שאל הרופא יענער מאנשי הכפר מחוז גלוסטער באנגליה מדוע אין נקלטת במ הרכבת אבעבועות מילדים? וקבל תשובתם ע"פ הנסיון שכל מי שחלו באבעבועות הפרות שוב לא יצמחו במ אבעבועות טבעיות, לא היתה נודעת ע"ע התרופה הנפלאה הזאת.³⁵

המנגנון החיסוני טרם הוכר בימי ד"ר ג'נר. אך ההסבר האינטואיטיבי שרווח, לא כל כך רחוק מההבנה בת ימינו. כפי שהובא בספר הגיון לבי, וז"ל:

הַעֲנִין הַזֶּה יָדוּעַ אֶצֶל הָרופָאִים בְּעֵת שְׂרוּצִים לְחַסֵּן אֶת הַיְלָדִים וְגַם גְּדוּלִים לַפְעָמִים הֵם נוֹתְנִים זְרִיקָה מִהַחֹלָה [מהחולי] הַזֹּאת,

שְׁנֵת־פָּשֶׁט בְּפִי כָּל תְּהוֹמוֹת גַּם הַחֲכָמִים בְּפֶרֶט חֲכָמֵי הַטֵּבַע שֶׁעֲנִין הַמַּגָּפָה הוּא הַקֶּסֶד הָאֲוִיר בְּמָקוֹם הַהוּא מְסֻבּוֹת יְדוּעוֹת, וּמִתְעַרֵּב הוּא עִם אֲוִיר הַנִּשְׁאָף לְאֶדָם וּמִזִּיקוֹ, בְּאֶפֶן שֶׁמְקַרְבִּים הַדָּבָר לַטֵּבַע, בְּרֹאוֹתָם הַבּוֹרְחִים מִחֲמַת הַמַּגָּפָה שֶׁהֵם נִצּוּלִים, וְהַעֲוָמָדִים בְּאֲוִיר הַהוּא הַנֶּפֶסֶד מִקְטָנִים.³⁶

מחמת תפיסה זו, לא היה ידוע כל כך ענין ההדבקה מאדם לאדם, וגם מחלות שההדבקה בהן היתה נראית לעין כל כמחלת החולירע, נתפסו בעיני הרופאים כ'ספק מדבקות'. כפי שכתב התפארת ישראל (בועז כתובות פ"ז מ"ט) וז"ל 'ומכאן נ"ל ראה שכשיש ח"ו חולי המתדבקת ואפילו ספק מתדבקת ככאלערא וכדומה אסור לשכור ישראלים לשמשו או לקבר מתיו'. וז"ל ספר רפואה וחיים (למהר"ח פלאג'י פ"ד אות י) 'ועם שאין זה חולי הדבק כמו מגפה תקנו הרופאים קונטאמאסו [-הסגר ושמירה]. וראינו דהיה נכנס החולי במבוי אחד וכל אותו הצד היו נופלין בחולי זה וקרו ליה חולי המהלך דהולך וסובב כל העולם כמו שליח ורץ רחמנא ליצלן'.

גם את ההדבקה מאדם לחברו תלו כסיבה משנית למחלה, שהראשון חלה מפני ה'עיפוש', וחברו נדבק ממנו, וכפי שכתב החת"ם סופר (דרשות ח"א דרוש הודאה לפרשת וישב דף סג ע"ב) על סכנת ההדבקה וז"ל: 'והענין בנתינת רשות למשחית היינו שנתעפש האויר והעיפוש נופל על בני אדם שוב אין הבחנה וא' מזיק את חברו אפי' מי שאין האויר מזיק לו לפי טבעו מ"מ ע"י הבל חברו הנוזק והחולי יחלה גם הוא וימות בלא עתו'.

רא"מ פייבלזון (רבה של קופיטשאק מחבר ספר פיקוח נפש), נצח ישראל, עמ' 308.

35

לְמַשֵּׁל זֶרֶק תִּרְכִּיב אֲבַעְבוּעוֹת פָּרָה לְשֵׁם הַרְכַּבְת אֲבַעְבוּעוֹת לְאִישׁ
וְהַגּוֹף בְּטָבְעוֹ מִתְחִיל לְהִלָּחֵם נֶגֶד הַזְרִיקָה הַזֹּאת וְהַטָּבַע מְכַרֵּי
מִתְנַסֵּם בְּהַגּוֹף נֶגֶד הַחוּלָאֵת הַזֹּאת. ואח"כ פֶּשֶׁהָאָדָם בָּא בְּנִגְיָעָה
עִם הַחוּלָאֵת הַזֹּאת שׁוֹב אֵינוֹ מְדִיק לוֹ שֶׁכָּכָר יֵשׁ לוֹ חֵיל שֶׁל
בְּצִילִים [-נוגדנים] שֶׁמִּתְנַגְּדִים לְמִין הַחוּלָאֵת הַזֹּאת וְיִכּוּלִים
לְהַמִּית אֶת הַבְּצִילִים הַחֲדָשִׁים [-חידקים] שֶׁבָּאִים בְּהַגּוֹף.³⁶

יש לציין שבשונה מהמצאות רבות שבאו בדרך מקרה, בהמצאה זו
היתה בעיה ייחודית, שהרי כל עוד שלא היה ידוע שהמחלה נגרמת מנגיפים,
לא היה לרופאים דרך לדעת על הצורך בהחלשת הנגיף טרם ההדבקה של
המתחסן, דבר שגרם לפעמים למותו של המתחסן בשלב הקדום.³⁷

החיסון המשופר הראשון בעולם היה נגד מחלת האבעבועות השחורות
הקטלנית, ובמשך כמאה חמישים שנה היה החיסון היחיד בעולם. גם השם
הלועזי לחיסונים נקבע מהשלב השני של אותו החיסון כפי שיובא להלן.

מחלת האבעבועות השחורות היתה נקראת בלשון הפוסקים בארצות
אירופה 'פאקין' או 'בלאטרין', ובלשון ערבית 'ג'דרי', והוראות רבות של
הפוסקים הקדמונים התייחסו לאותו חיסון. גם מי שלא מת מהמחלה, סימני
המחלה המשיכו ללוותו כל ימיו, ותואר פניו הושחת מצלקות החולי. כפי
שהעיד בספר הברית השלם, וז"ל:

וְגַם בְּנֵי מְדִינָתָנוֹ אֲשֶׁר יָקוּמוּ מִמִּחְלָה זֶה וְחִיָּיה יָחִיו, הַרְבֵּה מֵהֵן
נִשְׁאָרִים בְּעָלֵי מוֹמִין... וְלַעוֹלָם וְהַפֶּרֶת פְּנִיָּהֶם עֲנֹתָה בָּם כִּי מִשְׁחִית
פָּנִים יָפוֹת תִּבְנֶיט וְכָר כְּתָאֵר פְּנֵי הַמֶּלֶךְ אוֹ נִקְבָּה יָפָה פְּלִכְנָה, וּמִן
אֲזִי וְהִלָּאָה חֲשֹׁךְ מִשְׁחֹר תִּתָּאֵר וּפְנֵיָהֶם מָלֵא נִקְבִּים נִקְבִּים כְּדָמוֹת
מִצָּה לֹא תֵאָר וְלֹא הָדָר לוֹ וְלֹא לָהּ, לְפִי שֶׁאֵינוֹ דּוֹמָה לְתֵאָר
הָרָאשׁוֹן עַד שֶׁאֵי אֶפְשָׁר לְהַפִּיר אִם זֶה הָאָדָם בְּעֶצְמוֹ אִם לְאוֹ.³⁸

"חיסון" ראשון נגד אבעבועות שחורות היה קיים לפני שנת תע"ח [1718
למנינם]³⁹. היו מעבירים אז מוגלה של אבעבועות שחורות מילד שמחלת
האבעבועות אצלו היתה קלה, לתוך פצע ביד של מתחסן. היו מקרים בהם
המתחסן חלה מאד ואף הלך לעולמו. אך לרוב גם המתחסן, במיוחד אם היה
ילד (שבד"כ החולי יותר קל אצלו)⁴⁰, קבל את מחלת האבעבועות השחורות
בצורה קלה יחסית והתחסן לכל חייו. (ראה גם הע' 74 להלן)

³⁶ רי"ב לאנדא [אב"ד בישטקוב רב בניוארק], הגיון לבי, תשט"ז, עמ' 202.

³⁷ כפי שיפורט להלן.

³⁸ ספר הברית השלם, מאמר יז נפש החי שבמדבר, פרק ב. [ספר הברית הוא ספר מחקרי
שהובא רבות בספרי הפוסקים כגון חכמת אדם, שו"ת רב פעלים ועוד]

³⁹ קובץ תלפיות ט, עמ' 464.

⁴⁰ ראה באתר מכון דוידסון: [האצילה שעצרה את האבעבועות השחורות \(weizmann.ac.il\)](http://weizmann.ac.il)

וז"ל ספר הברית שם:

'דע כי כבר מצאה ידם של הרופאים לעשות בזה תחבולה בערך מאה שנה והוא שלקחו מיץ הנקרא MATERIA מן האבעבועות הנקרא POKEN הטבעיים מילד שהיה לו אבעבועות טובים, ופתחו בילד שני עור בשר זרוע יד ימינו או שמאלו כמין חריץ דק וקטן מאד ונתנו בתוך החריץ מעט MATERIA מאותו הטובה, ועל ידי זה פרח בעור בשרו של הילד השני גם כן טובים'.

לא תמיד היה חומר החיסון זמין לרופאים. ר' בשו"ת תשובה מאהבה:

'רפואה הזאת אשר לא כל העתים שוים ולא כל הזמנים מוכשרים לקבל התרופה הזאת, וגם לאו בכל יומא מתרחש האימפ"ף שט"אף ליד הרופא ואין לאל ידו לעשות', וכן מבואר בשו"ת ריב"ם שניטון⁴¹ וז"ל 'שאלה מאחי המופלג מו"ה נתן נ"י אם מותר להוליך תינוק אל הרופא אומנא בשבת לפתוח מורסא שעשה לו הרופא תמול שילשום הנקרא פאקען אימפפון ועתה פותח להוציא הליחה שצריך לה הרופא הליחה כעת לתינוקות אחרים'⁴².

2. מהפכת החיסונים של ד"ר ג'נר

כאמור, הבטיחות של החיסון הקדום היתה נמוכה יחסית, והיתה תמותה של חלק מהמתחסנים.

מהפכת החיסונים התרחשה כאשר ד"ר ג'נר מצא חיסון הרבה יותר בטוח – וירוס אבעבועות הבקר. על גילוי החיסון של ד"ר ג'נר דווח בתוספות לספר צמח דוד, וז"ל:

'החכם יענר [ג'נר] מענגלאנד רופא מומחה המציא בשנת תקנ"ט להצמיח ליה נפוח הפרות בבשר האדם להוליד על ידו אבעבועות, למען הציל בני אדם מן האבעבועות (פאקען) הטבעיים אשר רבים מתו מהם, ואשר נשארו בחיים אבדו את תואר פניהם'⁴³.

פרטים נוספים מובאים בספר תולדות הארץ⁴⁴:

'ואחת מנגעי הבהמות הנקראה בשם קוהפאקי"ן הצילה נפשות אדם לרבבות מנגעי הפאקי"ן אשר הכתה במ בשנים מלפנים לרוב אם למות או לחולי וחסר כי עורו עיניהם קמטו פניהם וכו'. והוא מחקר לב הרופא הגדול דאקט"ר ע' יענע"ר הנולד כשנת תק"ט

⁴¹ שו"ת ריב"ם שניטון, סי' כב.

⁴² תשובה מאהבה, ח"א סי' קלד.

⁴³ צמח דוד לר"ד גאנז, הוספות שהודפסו במהדורת ווארשא תרי"ט.

⁴⁴ וורשא תר"א מערכת היונקים עמ' פג.

בבערקלי"א אשר בענגלא"ד, בראותו כי השפחות החולכות פרות... וינוגעו גם הנה באשר סופחו על ידיהן, נצלו ממחלת הפאקי"ן כולה, המציא לו על ידי זאת בתבונתו מלאכת נטיעת הפאקי"ן הנודעת כעת על פני תבל כולה לרפאות תעלה רבה⁴⁵.

החיסון של ג'נר כלל וירוסים של אבעבועות הבקר. לכן עד היום נקראים כל החיסונים בלועזית Vaccine מהמילה הלטינית Vaccinae – פרה. מהתבוננות בתהליך הגילוי הזה, קשה שלא להתפעל מההשגחה העליונה שליוותה אותו, הן בעצם הגילוי, הן בשלבי הפיתוח, והן בהתמודדות עם ההתנגדויות השונות. הגילוי הגדול של ד"ר ג'נר, התרחש בעקבות מקרה בו הוא הגיע לחסן בשיטה הישנה (!) כלומר הרכבת וירוס אבעבועות שחורות. במחוז אליו הגיע גידלו הרבה בקר, ותושביו נחשפו לאבעבועות הבקר. ד"ר ג'נר לא הצליח להצמיח שם את האבעבועות אצל המתחסנים. כששאל למה אינו מצליח, הסבירו לו שמקובל בידם שכל מי שנדבק בחולי של הפרות שוב לא ידבק לעולם באבעבועות שחורות. התיאור בספר הברית השלם – נפלא. וז"ל:

‘ועתה אחי ועמי שמעו ואספרה לכם מראשית הדבר איך ואיככה נתגלה רפואה זו בעולם. והוא איש היה בארץ ענגלאנד [אנגליה] ושמו אדוארד ג'נר והיה האיש ההוא רופא מומחה ויהי בנסוע האיש מעיר לעיר ומכפר לכפר לטעת לבני אדם פאקן הטבעיים הטובים כמנהגו מדי שנה בשנה. ויהי בבאו לכפר אחד במחוז גלוטשטר אשר בענגלאנד המדינה, והמחוז ההוא ארץ מגדלת פרות רבות. ויטע שם הטבעיים לבני אדם הרבה ולא נקלט המאטריה ולא צמחו הפאקן בשום אדם. ויתמה האיש וישאל לאנשי המקום ההוא מה זה ועל מה זה? והשיבו לו: כבר מודעת זאת אצלם שכל מי שכבר היה לו קוה [פרה] פאקן, שוב לא יצמחו בו פאקן הטבעיים לעולם. ויהי כשמעו זאת עשה נסיון... אחר כך חזר לנסות ויקח של מין הפרות בעצמן, וכן מבני אדם שהיה להם באותו העת ויטע בהם להרבה בני אדם אשר עדיין לא היה להם... ותיכף נקלטו יפה גדלו והצליחו וגם עשו פרי ויציצו ופרחו... אצל כלם. ותיכף פרסם הדבר בעולם ויעשו כה כל הרופאים בכל המדינות והדבר עולה יפה ביד כלם אין פרץ ואין מכשול בכל העולם עד היום הזה’.

בתפארת ישראל על אבות הכתיר את הרופא ג'נר כחסיד אומות העולם מפני החסד שגמל עם בני ישראל בהמצאת הרפואה, וז"ל:

⁴⁵ תולדות הארץ, וורשא תר"א מערכת היונקים עמ' פג.

ואנחנו רואים כמה מחסידיהן שמלבד שמכירין יוצר בראשית ומאמינין התוה"ק שהיא אלקית ועושים גמילות חסד גם לישראל. וכמה מהם שהטיבו ביותר לכל באי העולם כהחסידי יענער שהמציא את הפאקקענאימפונג שעל ידה ניצולים כמה רבבות בני אדם מחולי וממיתה וממומין⁴⁶.

בהעדר מקררים, חיסונים לא נשמרו אז במבחנה במעבדה, אלא נלקחו ישירות מליחה של אבעבועות הבקר. את הליחה החדירו לסריטה בידו של הילד שרצו לחסנו. לאחר כמה ימים היתה צומחת ביד אבעבועה, ממנה היו לוקחים ליחה לחסן ילדים אחרים. האבעבועות, הן עצמן היו מעין 'מבחנות' בהן נשמר חומר החיסון. לכן היה קושי בהפצת החיסון למקומות מרוחקים, דוגמת יבשת אמריקה, שבה היכתה המגפה באוכלוסיות שלמות. ב-1803 העלתה ממשלת ספרד 22 יתומים על ספינה שהפליגה לטריטוריות שלה בדרום אמריקה. הרופא הראשי חבייר דה בלמיס וצוותו הזריקו את נגיף **אבעבועות הבקר** לגופם של שני נערים. לאחר מכן, הם החדירו לגופם של שני נערים נוספים חומר שנטלו מהאבעבועות החדשות של הילדים הראשונים. עד שהגיעה האוניה לאמריקה נותר רק ילד אחד עם אבעבועה⁴⁷. להערכת ד"ר אדוארד ג'נר, חוסנו בעולם כ-100,000 (מאה אלף) איש, תוך חמש שנים מגילוי החיסון על ידו⁴⁸.

תגליתו של לואי פסטר

השלב הבא בפיתוח החיסונים, היה תגליתו של לואי פסטר. פסטר גילה שאפשר לרפא חוליית רבים על ידי שימוש באותו הגורם שגרם למחלה. רי"א קאמלהאר מצא לכך מקור מהמשנה במסכת יומא, ואח"כ העידו בפניו שפסטר בעצמו קיבל את ההשראה לגילוי מאותה משנה שהגיעה לידיהו בתרגום לצרפתית. בספרו התלמוד ומדעי חבל, כתב וז"ל:

מן הדברים המופלאים שבספר יש לציין את המובא במבוא שערים שלו, ממה שכתב לו בנו ר' ישראל הי"ד אודות הנאמר בחלק הראשון עמ' כב, להשוות את תגליתו של ד"ר לואי פאסטר שריפא את מחלת הכלבת ועוד מחלות הנגרמות ע"י נגיפים ע"י שימוש באותו נגיף עצמו, עם דברי התלמוד יומא דף פ"ג, שמי שנשכו כלב שוטה מאכילין אותו מחצר כבד שלו. והנה כותב לו בנו הנ"ל כי בהיותו בק' סאסנאווע סיפר לו אחד מנכבדי הקהילה כי אין זו השוואה גרידא, אלא שד"ר פאסטר נתעורר

⁴⁶ תפארת ישראל, אבות, פ"ג מי"ד.

⁴⁷ <https://www.jstor.org/stable/44442968> <https://www.jstor.org/stable/44448715>

⁴⁸ ויקיפואה, ערך: חיסונים – היסטוריה וסוגים.

לרעיונו זה על סמך אותו מאמר חז"ל. שכן שמע אותו אדם עצמו מהחכם ד"ר ישראל מיכל רבינוביץ מפריו שהתחיל לתרגם את התלמוד לצרפתית ותרגומו לסדר מועד הגיע לידי ד"ר פאסטר שהיה מידידיו, ומקריאת אותה משנה נפל במוחו הרעיון לנסות את הריפוי באותה שיטה וב"ה שעלה בידו לעמוד על דעת חז"ל ולהציל רבבות אדם בתגליתו⁴⁹.

ג. רקע הלכתי

1. השתדלות רפואית

מהו סוג השתדלות הראוי? השאלה נשאלת בכמה ניסוחים, ועיקרה שכיין שהחולי בא על האדם כעונש על חטאיו, ממילא השתדלות להסירו מתפרשת לכאורה כבריחה מגזר דין של מעלה. טענה זו נוגעת גם להשתדלות ע"י חיסונים, השתדלות המקדימה את הרפואה לפני החולי. ראה ב"ק פה, א, רש"י ד"ה נתנה רשות לרופאים לרפאות.

כפתיחה לנושא זה, יש להביא את דברי השואל בשו"ת פאת שדך שהקיף בשאלתו כמה מהשאלות הנזכרות, בנוגע להשתדלות שבלקחת חיסון שמא היא אינה ראויה, וז"ל:

'שמעתי בשם הרמב"ן שהרפואות מחלישות רק יש רשות לרופא שנאמר ורפא ירפא וא"כ מנלן לבריאם יהא מותר לעשות זה... ועוד טענת שבנים קטנים נענשים בעוון אבותיהם ואם ינצלו מן החולי יענוש הקב"ה האבות באופן אחר'⁵⁰,

עוד טען שם השואל, שההשתדלות הראויה לדעתו היא על ידי תפילות ולא על ידי רפואות, וההשתדלות גם סותרת לדעתו את מצות תמים תהיה עם ה' אלוקיך.

הרב ש"ד מונק השיב באריכות על טענות אלו. נראה מדבריו שהגישה של השואל לשאלות הנזכרות אינה נכונה ביסודה. בסוף התשובה ציין שהיתה זו אריכות יתר בדברים פשוטים מאוד. וז"ל:

'וסו"ס אין לנו אלא המבואר בש"ע יו"ד סי' של"ו ע"פ הרמב"ן עצמו דמצוה להתרפאות. ופשיטא דהיכא דשכיח היזיקא מצוה לעשות דברים שימנעו המחלה... ומ"ש שהבנים נענשים בעוון אבותיהם... האם לא נאמר בבניו הקטנים לא תעמוד על דם רעך? ומצוה זו שייכת אף אם עדיין לא בא לידי סכנה, אלא דברי היזיקא. כמ"ש בגמרא דסנהדרין... ומה שטענת שאם נגזרה

⁴⁹ רי"א קאמלהאר, **התלמוד ומדעי החבל**, ח"ב בהקדמה. הובא בספר הצופה לדורו עמ' 284.

⁵⁰ הרב שמואל דוד מונק, שו"ת **פאת שדך**, ח"ב סי' קמז.

מיתה ח"ו לא תועיל הרפואה לא ידעתי מאי שנא מהחולה הגדול בעצמו שרשאי לעסוק ברפואת עצמו וגם פושע הוא אם לא יעסוק כמו שהזכרתי בשם קצור ש"ע, ואע"פ שבודאי אם נגזרה עליו מיתה נגזרה בעוון עצמו. וה"ה דיש לו לעסוק ברפואת בנו ולא יאמר בעונוי ימות ח"ו... ומצות תמים וגו' לא נאמרה בכגון דא כלל... אבל פשיטא שלא נאסר לנו ליזהר מסכנה או נזק העלולים לבוא ומקרא מלא דיבר הכתוב צנים פחים בדרך עיקש שומר נפשו ירחק מהם. ועיין בתוספות כתובות דף ל"א ע"א ד"ה הכל, שאדם יכול וגם צריך לשמור עצמו מפורענות.

שאלות כעין אלו מצינו גם בחיבור עלה תרופה שדבריו יובאו להלן.

בעלה תרופה (מאת ר"א המבורג לונדון תקמ"ה. וראה להלן עמ' 137-138) הוסיף טיעון על פיו אולי אין ראוי להקדים ולהביא על עצמו את החולי. הוא מזכיר כי בדעה זו אוחזים החסידים מאומות העולם⁵¹ וז"ל:

'והנה על פי הדברים האלה... נוסף תת כח חומרת השאלה, ותעש לה קרניים, האיך נתיר לאיש הישראלי לבקש תחבולות להינצל כצבי מיד, לאשר הביא אלוקי בידו לעונש חרוץ, ודי לצרה בשעתה ואקדומי פורענתא לא מקדמינן, ובאלו אמרו מאחרין ולא מקדימינן... זאת ועוד אחרת רבים אומרים... שלא נכון הדבר לעשות כן לדחוק השעה במה שמביא עליו חולי שלא נגזר עליו עדיין, ובהדי כבשי דרחמנא למה לן, ומוטב שנהיה בשב ואל תעשה... ואז מה דבעי קודש אברך הוא לעבד... וזה שמקדים המאוחר נראה כמו שסר בטחונו מהשם ב"ה, ובדעה זו מחזיקים הרבה מחסידי אמות העולם'.

אלא שהוא דוחה את הדברים, שכיון שכך היא דרך הרפואה לאבעבועות שצריך להקדים 'מכה לרפואה', לכן הנוהג כן מקיים בה את מצות ונשמרתם לנפשותיכם, וז"ל:

'ובאשר תיקון תרופה הנפלאה הנ"ל היא בדרך שצריך להקדים המכה לרפואה, וזולת זה הוא מסוכן הרבה אם האורח רע בזמנו בא. א"כ המשתדל ברפואה הנ"ל בעודו באבו יי לא יחשוב לו עון, אבל הוא מן הזריזות ומצוה דנשמרתם לנפשותיכם'.

ועוד כתב שאין לומר שכיון שהמחלה היא מגזירת עליון להעניש את האדם איך יבקש האדם תחבולות להנצל ממנה, ואם כן איך יקבל עונשו. וביאר שלא חסרות דרכים למקום להעניש, וז"ל:

⁵¹ כותבי הדורות מספרים שהיתה אז התנגדות גדולה של הכמרים לטיפול בחיסונים. האם יתכן שזו כוונת דבריו?

ו'אין לומר עוד אם אמת הדבר שחולי זה הוא משבט אלוך' לעונש חרוץ באדם בו או בבניו ח"ו, האיך יבקש תחבולה להנצל ולפטור מזה, ואימתי יגבה בעל חוב את חובו? זה דברי בורות. הרבה שלוחים למקום ואין לנו להרהר אחר משפטי ה' האיך ומה ואנא ימצאו'.

הוא הכה ואתם מרפאים

וכעין שאלות אלו, מצינו במדרש שמואל שנשאלו חכמי ישראל על דרכי הרפואה שאילו יחשבו כהתערבות בגזירת המקום, והשיבו שריפוי החולי הוא כדוגמת שאר המלאכות שמחויב האדם לעשות כגון לפרנסתו, וז"ל:

'מעשה בר' ישמעאל ור"ע שהיו מהלכים בחוצות ירושלים והיה עמהם אדם אחד פגע בהם אדם חולה אמר להם רבותי במה אתרפא אמרו לו עשה כך וכך עד שתתרפא. אמר להם אותו האיש שהיה עמהם מי הכה אותו בחולי, אמרו לו, הקדוש ברוך הוא א"ל ואתם חכמים הכנסתם עצמכם בדבר שאינו שלכם הוא הכה ואתם מרפאים אינכם עוברים על רצונו? אמרו לו מה מלאכתך אמר להם עובד אדמה אני והרי מגל בידי אמרו לו מי ברא את האדמה מי ברא את הכרם, אמר להם הקדוש ברוך הוא אמרו לו אתה מכניס עצמך בדבר שאינו שלך וכו' אמרו לו ממלאכתך לא שמעת מה כתיב אנוש כחציר ימיו וגו' כשם שהעץ אם אינו נזבל ונתנכש ונחרש אינו עולה, ואם עלה ולא שתה מים אינו חי והוא מת, כך הגוף הוא העץ. הזבל הוא הסם. איש האדמה הוא הרופא. אמר להם בבקשה מכם אל תענישוני⁵².

בביאור מדרש שמואל זה העיר בשו"ת משנה הלכות⁵³, שלכאורה יש לחלק בין רפואה למלאכות עבודת האדמה, וז"ל:

'ואכתי צ"ב דמה דמיון הוא האדם אצל עובד האדמה? העובד האדמה אינו עושה פעולות נגד הבריאה אלא מקיים הבריאה. ועל מאכל האדם לא שאלו שחייב אדם לאכול ולא להמית עצמו. אבל האדם, אלקים עשה את האדם ישר והוא בחטאו גרם להענש עד שישוב אל ה' וירחמהו, והוא הולך ועושה פעולות טבעיות להסיר מעליו עונש המלך. ומשל למלך שענש את העובר על חקי המלך ונתנו בנחשתים והולך זה ומנסר את הנחשתים ובורח לו וע"ז נענש יונה הנביא'.

⁵² מדרש שמואל ד.

⁵³ משנה הלכות ח"ג סי' רטז.

ותירץ על שאלה זו, שהרי גם הצורך בעבודת האדמה התחדש בחטאו של האדם, ואם כן הדימוי עולה יפה, וז"ל:

'ואשר נראה הכונה, דבאדמה נמי קודם החטא לא הי' צריך לזבל ולנכש ולחרוש ולהשתות מים, אלא ואד עלה מן השמים והשקה את הארץ והארץ הוציאה פירות מעצמה ומטבעה כי כן ברא הקדוש ברוך הוא עולמו. אלא שבא אדה"ר וחטא או שהאדמה חטאה בפני עצמה, ונענש בזיעת אפיך תאכל לחם וארורה האדמה בעבורך וקוץ ודרדר תצמיח לך וכדומה. וע"ד זה אמרו עתידין אילני סרק להוציא כלי מילת וגלוסקאות. נמצא דמה שצריך לזבל ולנכש ולחרוש הוא מחמת העונש שהאדמה נענשה והאדם נענש וחלתה האדמה. וזה שהשיבוהו שוטה שבעולם ממלאכתך לא שמעת וכו' אנוש כחציר ימיו כשם שהעץ אם אינו נזבל, דבשעת הבריאה הוציאה הארץ עץ פרי למיניהו וכל מיני עשבים למיניהו והכל גדל בלי להוסיף בו מעשה אדם. אלא שחטא ונתקללה האדמה ובא העונש, ואעפ"כ אתה עובד לתקנה. אם כן זה רצון הבורא, והכי נמי ברפואות'.

והוסיף לבאר בזה שהחולה חייב לרפאות את עצמו וז"ל:

'וכמו שאמרו חז"ל דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא, ובפרט לפי דעת הרמב"ם שכתב דגופו של אדם אינו שלו ורשותו אלא של הקדוש ברוך הוא ועליו לשמרו שלא יתקלקל ואם קלקל עליו לתקנו כמו המקלקל חפצו של חבירו ומזיקו'.

וכן מבואר בנושאי כלי השו"ע⁵⁴ על חובת האדם לרפא את עצמו נראה ט"ז שם], וכפי שכתב הברכי יוסף :

'ונראה דהאידנא אין לסמוך על הנס, וחייב החולה להתנהג בדרך העולם לקרות רופא שירפאנו, ולא כל כמיניה לשנות סוגיין דעלמא ולומר כי הוא גדול מכמה חסידי הדורות שנתרפאו על ידי רופאים, וכמעט איסור יש בדבר, אי משום יוהרא, ואי משום לסמוך אניסא במקום סכנה ולהזכיר עונותיו בשעת חוליו. אמנם ינהוג כדרכן של בני אדם וארח כל ארעא להתרפאות על ידי רופא ולבו כל עמו, רק ידבק בקונו למתקף ברחמי בכל לב ובו יבטח דוקא'⁵⁵.

ועל מי שאינו משתדל ברפואת עצמו כתב בספר מעבר יבוק שהרי הוא חוטא ועתיד ליתן את הדין, וז"ל:

⁵⁴ יו"ד סי' שלו.

⁵⁵ ברכי יוסף, יו"ד שלו.

‘ההנהגה וייסורין שהן בגוף האדם כמו החולאים, יש מהם שיתהוו משטות בני האדם כגון צנים פחים. וזה דומה להורג את עצמו שעתיד ליתן את הדין. וכן המחליא עצמו מפני היותו רודף אחר תאוותיו. ובכלל זה מי שאינו משתדל ברפואה עצמה בכלל חוטאים יחשב. ואם בטל העבודה בסיבת החולי גם את דמו מידו ידרושו’⁵⁶.

2. חובה להתחסן בעת מגפה

בספר כוכבי אור מצינו הוראה המיוחסת לרבי נחמן מברסלב על חובת החיסון לאבעבועות, שבה הוא מחמיר מאוד על מי שאינו מחסן את ילדיו, וקורא לו ‘שופך דמים’⁵⁷, וז”ל:

‘רַבֵּנוּ זְצוּק”ל אָמַר שְׁצָרִיכִין לְכָל יֶלֶד לְהַעֲמִיד פֶּאקִין קוֹדֵם רַבֵּעַ שָׁנָה וואַרום אויב ניט [-ואם אינו עושה כן] הוּא כְּמוֹ שׁוֹפֵךְ דָּמִים אָפִילוּ אִם דָּרִים הָרַחֵק מִן הָעִיר וְלִיסַע אָפִילוּ בְּזִמָּן שְׁהָקֵר גָּדוֹל לְהַעֲמִיד פֶּאקִין קוֹדֵם רַבֵּעַ שָׁנָה’⁵⁸.

על עיקר החובה לחסן העיד בשם רבי נחמן בספר רנת ציון:

‘כְּמוֹ לְמַשֵּׁל סִגְלַת הַצֵּקֶת הַפֶּאקִין בְּיַד הַתִּינוּק בְּקִטְנוּתוֹ אֶף שְׁמֶרְגִישׁ לְפִי שְׂעָה יְסוּרִין וְכֵן אֵיזָה יָמִים שְׁמֶתְגָּבֵר הַחֵם אֲצֵל הַתִּינוּק אָבֵל מִחֲמַת שְׁהַמְבִּינִים וְהַבְּקִיָּאִים יוֹדְעִים שְׁאֲדַרְבָּא זֹאת תַּהֲיָה לְשִׁמְרָהּ לְהִילָךְ שְׁלֹא יַחֲלָה ח”ו בְּסַפְּנָה גָּדוֹלָה ח”ו וְלָכֵן הַהוּרִים מְקַרְזִים אֶת עֲצָמָם לַעֲשׂוֹת זֹאת הַסְּגָלָה לְהִילָךְ תִּכָּף בְּקִטְנוּתוֹ וְגַם רַבֵּנוּ ז”ל הִסְכִּים לְזַרְזוֹ בְּזָה פִּידוּעַ’⁵⁹.

בהקבלה כמעט מלאה להוראת רבי נחמן, מצינו בספר ברית שלום, בענפי איסור לא תרצח, וז”ל:

‘מִי שְׁאִינוּ מְרַכִּיב הַחֲמֶר מֵהַפֶּאקִין... לְמַלְטָם מִחֲלֵי הַפֶּאקִין הַגְּמוּרָה כְּאֵלוּ שׁוֹפֵךְ דָּמִים מִי שְׁאִינוּ בּוֹרֵחַ מִחֲלֵי הַמַּגָּפָה אוֹ לֹא עֲשֵׂה הַסֵּגֶר לְמַלְט נַפְשׁוֹ כְּאֵלוּ שׁוֹפֵךְ דָּמִים’⁶⁰.

⁵⁶ מעבר יבוק, קרבן תענית פ”ה.

⁵⁷ בנוגע להוראה זו, ביחס לשיטתו הכללית של רבי נחמן מברסלב שלא לגשת לרופאים ולא להשתמש ברפואות, כבר מצינו התייחסות בקובץ **מבועי הנחל** (תמוז אב התש”מ) שמצד אחד ציטט כמה מקורות מדברי רבי נחמן לגבי שיטתו הכללית, ומאידך ציטט את ההוראה להתחסן, וז”ל ‘מאידך היו אחרים מזכירים את הוראת רבינו”ל להקפיד על מתן חיסון נגד אבעבועות פאקן ודימו מילתא למלתא כלפי כל תרופה בטוחה כיוצא בה או לפחות לגבי החיסונים השונים הניתנים ביום’ [ראה שם באריכות את ההסברים השונים בשיטתו של רבי נחמן].

⁵⁸ רא”נ מטולטשין, **כוכבי אור**, אבניה ברזל עמ’ לא אות לד.

⁵⁹ **רנת ציון**, מכתב טז משנת תרפ”ז עמ’ מה.

⁶⁰ ר”ש הכהן מגרבה, **ברית שלום**, תרצה סי’ כג לא תרצח.

וכעין זה מצינו בשו"ת תשובה מאהבה שהמתמהמה בחיסון כאילו שופך דמים וז"ל:

'אל יהיה גם זאת לו למכשול ולפוקה פן יתמהמה ודם בניו בראשו'.⁶¹

יצריך להבין מהו המקור להוראה כזו, ומדוע הנמנע מלחסן יחשב כשופך דמים.

נראה שמקור הדברים הוא בדברי השל"ה בענין חובת הבריחה ממגפה, וז"ל:

'וְאִנִּי תַמָּה, אֹדוֹת מִפְתַּ אֲבַעְבוּעוֹת קְטָנוֹת הַהוֹלָכֶת בֵּין הַתִּינוּקוֹת, הַנִּקְרָא בִּלְאִטְרִין בְּלִשׁוֹן אֲשַׁפְּנִי, בְּרַ מִינֵן, לָמָּה אֵין נִזְהָרִין לְהַכְרִיחַ הַתִּינוּקוֹת וּלְצַאֲתָם מִן הָעִיר? וּבְיָדָי עֲתִידִים הָאֲבוֹת לְתֵן דִּין עַל מִיתוֹת יוֹנְקֵי שְׂדִים שְׁלֹא חֲטָאוּ, וּגְמוּלֵי חֶלֶב שְׁלֹא פָשְׁעוּ, שְׁמֵתוֹ בַּחֲלֵי זֶה, וְלֹא חָשׂוּ אֲבִיהֶם לְהַכְרִיחָם. עַל כֵּן, כָּל אִישׁ יֵרָא אֲלֵקִים יִהְיֶה יָרָא וְחָרַד עַל כָּל צָרָה שְׁלֹא תָבוֹא. וְכָל אֱלוֹ הַדְּבָרִים שֶׁהֵם שְׁמִירַת הַגּוֹף, הֵם בְּכָלֵל הָאֲזָהָרָה שֶׁל "הַשְּׁמֹר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד", וְהוּא גַם כֵּן מִדֶּרֶךְ אֶרֶץ, לְשְׁמֹר הַגּוֹף שֶׁהוּא תֵיק וְנִרְתִּיק הַנֶּשְׁמָה, כְּדִי שִׁיחְיֶה כִּסָּא לְנֶשְׁמָה'.⁶²

דברי השל"ה הוזכרו להלכה במגן אברהם⁶³ ובמשנה ברורה⁶⁴ והמג"א הזכיר אף את חומרת הענין וז"ל: 'ואם לא עשו זאת הן חייבין בנפשותם'.

וראה עוד בספר רב ייבי וז"ל:

'ובשל"ה מזהיר מאד שְׁצָרִיף לְבָרִחַ עִם בְּנָיו הַקְּטָנִים כְּשֶׁהוֹלְכִין בְּמָקוֹם אֶחָד פּאָקִין וְאֵם אֵינָם רוֹצִים לְבָרִחַ עִם הַיְלָדִים אֲזִי עֲתִידִין לַעֲמֹד עִם בְּנֵיהֶם לְדִין שֶׁהֵם גִּרְמוּ לְבְּנֵיהֶם שְׁיָמוּתוֹ'.⁶⁵

את חומרת העונש שכתב השל"ה, יש לראות בלשון המאמר מרדכי, שאף שכתב ללמד זכות על מי שאינו נוהג כן למעשה, מכל מקום הביא את חומרת הדברים. וז"ל:

'וימה מאד הַחֲמִיר הָרַב ז"ל לְתֵת דָּם נַפְשׁוֹת בְּנִים קְטָנִים עַל הָאֲבוֹת וְכַמְעַט רוֹב הָעוֹלָם נִכְשָׁלִים בְּזֶה וַיֵּשׁ לִי לְלַמֵּד עֲלֵיהֶם זְכוּת... וְעוֹד שֶׁכַּמְעַט הָיָה צָרִיף כָּל אָדָם לְהִיּוֹת נֶע וְנָד בְּאֶרֶץ רוֹב יָמֵיו וְאֵין גּוֹזְרִים גְּזֵרָה אֲלָא א"כ רוֹב הַצָּבוּר יְכוּלִים לַעֲמֹד בָּהּ

⁶¹ תשובה מאהבה, ח"א סי' קלד.

⁶² של"ה, שער האותיות אות דל"ת דרך ארץ יד.

⁶³ מגן אברהם, סי' תקעו, ס"ק ג.

⁶⁴ משנה ברורה, סי' תקעו, ס"ק יד.

⁶⁵ רב ייבי, ח"א מורא מקדש עמ' כז.

וְלִכְנָן אִי לֹא דְמִיסְתַּפִּינָא אַמִּינָא דְאִין עַל הָאֲבוֹת בְּזֶה שׁוּם עֶזְרָא
 אֲשֶׁר חָטָא וּמִי הוּאִיל וְנִפְקָא מִפּוֹמִיָּה דְהֶרֶב שֶׁלֹּא וְקִבְעוּ הָרֶב
 מִיָּא וְלֹא בְּסִפְרוֹ לְהִלָּכָה כָּל אָדָם יַחֲוֹשׁ לְעִצְמוֹ הֵיכָא דְאַפְשָׁר⁶⁶.
 לאחר התגלות החיסון ושלבי הפיתוח שלו, מבואר בכף החיים
 שלקחת החיסון מחליפה את הצורך לברוח. וז"ל:

‘כְּשֵׁי שׁ חֲלִי אֲבַעְבוּעוֹת לִילָדִים אִין צָרִיף לְהִבְרִיחַ בְּנֵיו מִן הָעִיר
 יַעַן דְּעִכְשָׁו בְּזִמְנָה הַזֶּה עוֹשִׁין לוֹ תְּרוּפָה עַל יְדֵי הִרְפָּה שֶׁל
 אֲבַעְבוּעוֹת וַיֵּשׁ רוֹפְאִים מִמְּחִים מְמַנִּים עַל זֶה, וְדֹלָא כְּהֶרֶב שְׁנֵי
 לוֹחֹת הִבְרִית שֶׁפִּתְּבַשׁ שְׁצָרִיף לְהִבְרִיחַ בְּנֵיו מִן הָעִיר. שו"ת זרע
 אמת חלק יורה דעה סימן ל"ב. וְהַגֵּם שְׁסִיִּם שֶׁהוּא מְשַׁתְּמִיט בְּזֶה
 וְלֹא אוֹמֵר לֹא אֶסּוּר וְלֹא הִיתָר מִכָּל מְקוֹם אֲנִי בְּדִידָן תְּהִלּוֹת לֵאלֹהִים
 יִתְבָּרֵךְ יֵשׁ לָנוּ רוֹפְאִים מִמְּחִים עַל זֶה שֶׁעוֹשִׁין הִרְפָּה וְלֹא נִזְדַּק
 אָדָם מְעוֹלָם וְכֵן מַעֲשִׂים בְּכָל יוֹם. זְכָחִי צִדֵּק אוֹת מִיָּא. וְעַתָּה
 נִתְחַכְּמוּ יוֹתֵר הָרוֹפְאִים שֶׁעוֹשִׁין וְרִיקָה עַל יְדֵי מַחֲט בִּיד הִילָדִים
 וְעַל יְדֵי זֶה אִין מוֹצִיאִין הִילָדִים חֲלִי אֲבַעְבוּעוֹת הַנּוֹכַח⁶⁷.
 וכן כתב בערוך השולחן וז"ל:

‘אִף הָאֲבַעְבוּעוֹת הֵיוּ מַחֲלָה מִתְּדַבְּקָתָא, וְלִכְנָן הַחֹב הִרְחִיקָם מִן
 הָעִיר. וְעִכְשָׁו אִין זֶה מְצוּי, כִּי זֶה כְּמֵאָה וְחֲמִשִּׁים שָׁנִים הִמְצִיאוּ
 הָרוֹפְאִים לְהַעֲמִיד לְכָל קֶטֶן וְקִטְנָה בְּנֵי שָׁנָה אוֹ יוֹתֵר קו"י פֶּאקִיין,
 וְעַל יְדֵי זֶה נִמְלָטִים מִמַּחֲלָה זוֹ כִּידוּעִי⁶⁸.

מאחר שהחיסון עומד תמורת החיוב לברוח מהעיר, נראה שאם על
 חיוב הבריחה כתבו השל"ה והמג"א שמי שאינו מקיימו נחשב כשופך דמים,
 פשוט שהתייחסות זו עומדת גם ביחס למי שלא נוטל את החיסון. כן מבואר
 בלשון הברית שלום שהובא לעיל שצירף את שני הענינים יחד החיסון
 והבריחה וכלל את שניהם בענפי עוון רציחה.

וכן כתב בפירוש בספר הברית והפליג בחומרת הענין שיש בו קל
 וחומר מהבריחה כי אין רפואתה בטוחה, וז"ל:

‘הָאֲרִכְתִּי לְזִרְזֹת אֶת עַמִּי עַל הִרְפּוּאָה הַנִּזְכָּרָה שֶׁלֹּא יִפְחָדוּ מִשּׁוּם
 דְּבַר סִכְנָה בּוֹ אוֹ שׁוּם נִדְנוּד עֲבָרָה בּוֹ חֲלִילָה. כִּי אַחֵר שְׁאִין פָּחַד
 סִכְנָה בּוֹ נִפְלֵ פָּחַד עֲבָרָה מַעֲצָמָה בִּפְרִט כָּל אֶב וְאֵם אֲשֶׁר כָּל
 יִשְׁעָם וְכָל חִפְצָם וְכָל עַמְלָם לְמַעַן יֵרְאוּ זֶרַע יִצְרִיף יָמִים. וְכָל
 הַמִּתְעַצֵּל בְּזֶה עַד בֹּא הַפֶּאקֵן הַטְּבָעִיִּים עַל הַבְּנִים וְהִזָּה כִּי יִקְרָה

⁶⁶ מאמר מרדכי, סי' תקעו ס"ה הו"ד בכף החיים.

⁶⁷ כף החיים, יו"ד סי' קטז ס"ק ס.

⁶⁸ ערוך השולחן, סי' תקעו ס"ב.

אֶסוֹן חֲלִילָה עַד אֲלָקִים יָבֹא בְּמִשְׁפָּט וְעָנֹש יַעֲנֹש בְּדִין שְׁמִים קֵל וְחֶמֶר מִהֶבְרִיחָה שְׁכָתוֹב בְּסֵפֶר שֶׁלֹּה שְׁכָל מִי שְׁאִינוּ בּוֹרָח עִם הַיָּלָד עֲתִיד לָתֵן אֶת הַדִּין. וְכָבֵד זָכָר לָנוּ כִּי לֹא בְּכָל פַּעַם מוֹעִיל הֶבְרִיחָה, וְזֶה הַחֲסוֹן מוֹעִיל בְּעֶזְרַת ה' יִתְבָּרֵךְ תָּמִיד. לָכֵן כָּל הַזֵּרִיז בְּדָבָר אֵין מַצָּוָה יוֹתֵר מִזֶּה. כִּי כָּל הַמְּקִיִּם נִפְשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל כְּאִלוֹ קָיָם עוֹלָם מְלֹא⁶⁹.

וראה עוד בדברי רבי חיים פלאג'י וז"ל:

וְיִכְמוּ כֵּן אִם יֵשׁ חֲלִי אֲבַעְבוּעוֹת שֶׁיֵּשׁ לְבָרֵךְ לְקַטְנִים, וְכַמֵּ"שׁ הָרֵב שֶׁלֹּה, וְהִנֵּה בְּעֵתָהּ בְּדוֹרֵנוּ זֶה שֶׁהוֹצִיאוּ הָרופְאִים רְפוּאָה לָזֶה לַעֲשׂוֹת הֶרְפָּכָה וְהוּא בְּדוּק וּמְנֻסָּה, יֵשׁ לוֹ לֵאב לְהַשְׁתַּדֵּל בָּזֶה לַעֲשׂוֹת הֶרְפָּכָה לְבָנוּ וּלְבָתוֹ תִּכְפֹּף כְּשֶׁהֵם קְטָנִים לְכָל יָכָה אוֹתָם הַחֲלִי הַנֶּזֶקֶר. וְלַעֲנֵן לַעֲשׂוֹת רְפוּאָה הֶהְרָפָכָה הַלְּזוֹ גַּם בְּשֶׁבֶת עֵיִן בְּסֵפֶר זָרַע אֲמַת ח"ג חיו"ד סימן קכ"ג דְּמַסִּיק לְאֶסוֹר בִּשְׁבֶּת יַע"ש⁷⁰.

ד. הפולמוס ההלכתי על החיסונים

1. הקדמת מכה לרפואה למרות סיכונים שבה

כבר בשלב הקדום של החיסונים למחלת האבעבועות, התעורר פולמוס האם דרך רפואה זו ראויה על פי ההלכה. הסיבה העיקרית לדיון היתה הסיכון שבפעולה זו.

על השינוי בדרך רפואה זו, שהוא 'להקדים המכה לרפואה', כתב בספר עלה תרופה. כעין זה כתב בספר הברית על ענין דומה שהיא כענין 'נגוף ורפא' שהמכה הקטנה באה כדי לרפא את המכה הגדולה.

הגר"י זילברשטיין ב'חשוקי חמד' פירש את מאמר הגמרא שהמבקר חולה נוטל אחד משישים מחליו, על דרך ענין החיסון. וז"ל:

⁶⁹ ספר הברית, מאמר י"ז נפש החי שבמדבר, פרק ב.

⁷⁰ תוכחת חיים פרשת ויצא.

ואנחנו שמענו לפרש, שהמבקר נוטל ממש אחד ממששים כאילו היה נדבק במקצת ממחלת החולה, ואין זה עונש, כי אם שכר טוב, והוא בבחינת 'תרופת חיסון', שנוהגים הרופאים להדביק את הבריא במקצת מהמחלה, במטרה שיפתח נוגדנים שיתגברו על המחלה באם תבוא חס ושלום, כך המבקר שגרם קורת רוח לחולה והשתתף עמו בצערו, זוכה ונוטל קצת מהמחלה כדי לפתח נוגדנים.⁷¹

כבר בתחילת תקופת החיסונים בעולם, טרם גילוי השיטה הבטוחה של ד"ר ג'נר, יצא לאור חיבור 'עלה תרופה' מאת ר"א המבורג שעוסק בענין זה,⁷² וזו לשונו בשאלתו:

וְהֵן עֲתָה בְּחִמְלַת יי עַל בְּרוּאֵי הַשִּׁיב יְדוּ מִבְּלַע זֶה פְּמָה, וּבְלֵב כָּל חֶכֶם לֵב, רוּפְאֵי זְמַנֵּנוּ נִתְּן חֶכְמָה וּתְבוּנָה בְּהִמָּה, שֶׁהִמָּצִיאוּ לָזֶה רְפוּאָה כּוֹלֵלָה, כְּמַעֲט מְחֹסֶר סִפְּנָה, וְהִתְפָּאֲרוּ שְׂאֵחַד מִנִּי אֶלֶף שְׁמַת מִחֲלֵי הַנֶּ"ל אִם הוּא מִתְּנַהֵג בְּסִדֵּר הַרְפוּאָה שֶׁסִּדְּרוּ לוֹ הָרוּפְאִים

כלומר, היה סיכון ממשי של אחד מאלף, כלומר עשירית אחוז.

יש לציין שקונטרס 'עלה תרופה' הודפס גם בקובץ המאסף (תקמ"ה) וכנגדו נדפסה תשובה באותו הקובץ (תשרי תקמ"ח) ואין חתום עליה המחבר, ושם מעיר שהרופאים שבמקומו מעידים שהסיכון אז היה הרבה יותר גדול מאחד לאלף, והיו חמשה מתחסנים מתים מכל מאה מחוסנים, ונימוקי ה'עלה תרופה' לא יועילו על מדת סיכון כזו. דברים אלו נכתבו כעשור לפני פיתוח השיטה הבטוחה של הדבקה באבעבועות הבקר.

התועלת ברורה על אף הסיכון

מעיון במקורות השונים שדנו בזה, נראה שגם עם הסיכון שיש בעצם החיסון, לא היה ספק בדבר ה'עיסקה' המוצלחת של תרופה זו. אפילו בשלב הקדום. שכן בפועל, סכנת החיסון לילדים הצעירים היתה פחותה בהרבה מסכנת המחלה עצמה מאוחר יותר. תוצאות החיסונים דיברו בעד עצמם והצילו אלפים ורבבות ממות. וכפי שכתב בשו"ת זרע אמת⁷³ וז"ל:

דְּכִינֹן דְּעַל הָרוּב אֱלוֹ שְׂמִיכָאִים אוֹתָם לִידֵי מָדָה זֹו עַל יְדֵי הַאִינוּקוּלָאצִינִי הֵם יוֹתֵר קְרוֹבִים לְחַיִּים מִלְמִיתָה דְּרוּבָם נְצוּלִים.

⁷¹ חשוקי חמד, שבת יב ב.

⁷² צילום השער הובא בעמוד הקודם. ראה בספר **לשון זהב** לר"ד טעבלי הכהן שיף (שו"ת סי' לו) שר"א המבורג הצטרף כדיין לגביית עדות בבית דינו של ר"ד שיף, ושם בחידושי עוקצין הזכיר ר"ד חידוש שלו שהודפס בסוף חיבור **עלה תרופה**.

⁷³ **זרע אמת**, ח"ב סי' לב.

מה שאין כן מי שבא להם זה החולי דרך השבע והדבר שקול אם ימות... ואם כן היה מקום לומר דהרי זה קרוב לריוח יותר מן ההפסד... ואם ימות בהכרח זה כל שכן שהיה מת אם היו באים לו דרך השבע, והוא עלול יותר למיתה מהכרח זה. וא"כ ס"ס לא הפסיד כלום... דהא על כל פנים לא יהיה המתים ע"י המצאה של הכרכת אבועות אלא מיעוטא דמיעוטא... כיון דאי אפשר להתעלם דזאת הפעלה היא יותר קרובה לריוח והצלחה מלהפסד ודאי לא שייך לומר שב ואל תעשה עדיף, אלא עדיף ועדיף למיהדר אזכותא דידהו. כ"ז אני אומר לקיים מנהג אותם המקומות שנוהגים זאת הפעלה של הכרכת האבועות שיש להם על מה שייסמכו... אפילו היה המציאות אחר האפשרות שיימותו מהם א' מאלף... וממילא אין מקום לענו"ד לאסור פעלת ההכרח הנ"ל כיון שהוא יותר קרוב לריוח והצלחה מלהפסד וספקה.

השאלה שהתעוררה היא הלכתית. מצד אחד נכון שהסיכון קטן בהרבה, אבל מאידך את הסיכון שבחיסון מקדים ומביא האדם על עצמו בידים, ויש להסתפק אם מותר לו להכניס את עצמו לסכנה מיידית כדי להנצל מסכנה מאוחרת גדולה ממנה.

חשיפת הגוף לחיידקים או נגיפים של המחלה הקטלנית, לא היתה אז ניתנת לשליטה כמותית. אפילו כמות מועטה של חיידקים היא חשיפה למחלה מלאה, שכן החיידקים או הנגיפים מתרבים. עיקר האתגר בחיסון הוא למצוא דרך לחשוף את הגוף לגורמי המחלה בלי להכניסו לסיכון של המחלה. כיום הדבר נעשה על ידי המתת החיידק/הווירוס או החלשתו. בחיסוני הקורונה שהגיעו לארץ, השיטה חדשנית יותר. הגוף לא נחשף לנגיף, אלא גורם לגוף ליצור חומר הדומה ל"קוצים" של הנגיף, ודי בהם כדי לעורר את מערכת החיסון של הגוף כנגד הנגיף השלם (עמ' 81-84 לעיל).

אפשר, אם כן, לחלק את תולדות החיסון הראשון בעולם לשתי תקופות. בשלב הקדום בחיסון לאבועות שחורות, שהתרחש באירופה לפני כשלוש מאות שנה בערך בשנת תע"ח⁷⁴, החיסון נעשה על ידי הדבקה פשוטה בנגיף ללא החלשתו. כדי למנוע מהמתחסן מחלה קשה, מקבלי החיסון היו ילדים צעירים, ומקור החיסון היה ילד שחוליו היה קל יחסית. שיטה זו לא היתה בטוחה. תמיד היה חשש שהמתחסן יקבל את המחלה בצורה חריפה יותר. ואכן אף שרבים ניצלו מהחולי בזכות החיסון, היה מיעוט ניכר שחלה בצורה קשה ואף מת כתוצאה ממתן החיסון.

⁷⁴ אמנם בסין השתמשו בשיטה דומה (לא זהה) כבר לפני יותר מאלף שנה (ויקי רפואה, ערך 'חיסונים – היסטוריה וסוגים').
– העורך.

לעומת זאת בשלב השני, בין השנים תקנ"ו לתקנ"ט התגלתה באנגליה גירסה בטוחה יותר של החיסון. התגלה שחשיפה לנגיף אחר מאותה משפחה, נגיף שאינו מפתח מחלה מסוכנת, גורמת להתחסנות גם כלפי המחלה המסוכנת של אבעבועות שחורות. הנגיף האחר היה נגיף אבעבועות הבקר, שלא מסוכן לאדם, אך מי שחלה במחלת הבקר, חוסן גם מפני המחלה המסוכנת. משעבר החיסון מחשיפה למחלה המסוכנת עצמה, אל חשיפה למחלה קלה יותר, הסיכון ירד בהרבה.

אמנם גם בגירסא הבטוחה יותר עדיין היו מקרי תמותה מועטים. כך שעצם הצורך לשקול הנזק מול תועלת, היה קיים גם לגבי החיסון החדש. אבל התחלואה מחמת החיסון ירדה באופן משמעותי מאוד.

דעת האוסרים בשלב הקדום, הובאה בספר מוסדות תבל:

וְעָמְדוּ עַל הַנְּסִיּוֹן אִם נִקְחָ לְחָה מֵאַבְעֻבּוּעוֹת הַבִּלְתִּי מִסְכָּנָתָּ כֹּל כִּי וַיִּמְשַׁח מִמֶּנָּה עַל חֻבְלָה קִטְנָה אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה בְּיָלְדָא אֲשֶׁר לֹא נִחְלָה עֲדִין בַּחֲוִלָּה [בַּחֲלִי] הַהוּא, וְפָרְחוּ בּוֹ הָאַבְעֻבּוּעוֹת ג"כ עַל עֵינָן טוֹב. אֲמָנָם הַנְּסִיּוֹן מֵעִיד כִּי עִם כָּל זֶה, לְפַעֲמִים הָיָה מֵת הַיָּלֵד הַנִּמְשָׁח מִלְחָה אַבְעֻבּוּעָה טוֹבָה. וְכֹאֲשֶׁר נִשְׁאַלָה מַחֲכָמִי הַתּוֹרָה אִם מִתֵּר לְנִטֵּעַ אַבְעֻבּוּעָה טוֹבָה כְּזֹאת עַל יְלָדֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִסְרוּהָ וַיִּקְרָה אִסְרוּהָ, כִּי אִם יָמוּת יָלֵד הַזֶּה אֲשֶׁר הִשְׁלַטְנוּ בּוֹ אֶת הַמָּוֶת הַזֶּה הִנֵּה אֲנַחְנוּ בְּיָדֵינוּ רִצְחוֹ אוֹתוֹ, אוֹ הִקְרַבְנוּ אֶת מִיתָתוֹ, כִּי כִּבְרָה הָיָה אֲפָשָׁר שְׁלֹא יִשְׁלַט בּוֹ הַחֲוִלָּה כֹּל יָמָיו אִם לֹא הִבִּיאֻנוּ עָלָיו, אוֹ שֶׁהָיָה נִתְרַפָּא מִמֶּנּוּ בְּיָמָיו אַחֲרָיִם, אוֹ שֶׁהָיָה מֵת בּוֹ לְאַחַר זְמַן רַב, עַל כֵּן אִסּוּר עַל כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל לְהִבְיֵא הַחֲוִלָּה הַזֶּה עַל נַפְשׁ יִשְׂרָאֵלִי, גַּם בְּהִיּוֹת הַתְּקֻנָּה לָנוּ שִׁיצִיל אוֹתוֹ מִחֲוִלָּה רָעָה, כִּי מִי יוֹדֵעַ אִם לְחַיִּים וְאִם לְמוֹת נִבְיָאֻנוּ עָלָיו.⁷⁵

וכן כתב בשו"ת זרע אמת וז"ל:

וְאִם כֵּן אֵיךְ נִשְׁסֶה בּוֹ זֶה הַחֲוִלִּי בְּפַעַל דְּאוֹלִי יָמוּת בּוֹ?⁷⁶

אך למעשה כתב שם בזרע אמת שאינו מורה בזה לא היתר ולא איסור, לכן מי שרוצה לסמוך ולעשות כן רשאי.

גם בספר הברית כתב כעין זה, שעיקר הבעיה אינה בשיקול ה'עסקי' של תועלת מול נזק, אלא בזה שהצד הרחוק של הנזק נעשה בידים, וז"ל:

אֲפֹס בְּהִיּוֹת שְׁלֹא בְּכָל פַּעַם הוֹעִיל הַדְּבָר הַזֶּה כִּי לְפַעֲמִים בְּכָל זֹאת יֵצְאוּ וּפָרְחוּ אַבְעֻבּוּעוֹת רָעוֹת בְּיָלְדָא הַשָּׁנִי וּמָתוּ לְפַעֲמִים אֵינָה יְלָדִים, אֶף כִּי לְרֹב הַיְלָדִים הָיָה זֶה תוֹעֵלָתוֹ. לְכֵן הִרְחִיקוּ חֲכָמֵי

⁷⁵ ר"ד הכהן [הוסמך על ידי החת"ס ורבנים בני דורו לרב מו"צ ודיין], מוסדות תבל, דף עד, ב.

⁷⁶ זרע אמת, ח"ב סי' לב.

יִשְׂרָאֵל הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא רָצוּ לְהִתִּיר זֶה לְכַנִּי עֲמֻנוֹ, כְּדִי שֶׁלֹּא
לְהַכְנִיס אֶת בְּנֵיהֶם בְּסֶפֶק נִפְשׁוֹת לְכַתְחֵלָה.

ולעומת זאת בשלב השני, בעידן השיטה הבטוחה, כשהסיכון למוות
מהחיסון פחת בהרבה, הורה בספר מוסדות תבל⁷⁷ שחייבים להתחסן. לעיל
הובאו דברי הזבחי צדק וכף החיים, שגם הזרע אמת שנמנע מהוראת היתר
בשלב הקדום, הוא מפני שאז היה סיכון גבוה בטיפול זה. אבל לאחר
התחכמות הרופאים בחכמה זו, שפחת ענין הסכנה, נראה שגם הזרע אמת
יתיר בזה. ואכן מצינו בתשובתו של הזרע אמת משנת תקס"ה⁷⁸ לענין היתר
נטילת החיסון בשבת, האריך הזרע אמת לאסור בשבת מפני שכעת הוא
בריא ואין הרפואה נצרכת לו דוקא בשבת. משמע שביום חול פשוט שמותר
וראוי לנהוג ברפואה זו.

כן כתב הרב ישראל ליפשיץ, בפירושו תפארת ישראל:

‘וּמִזֶּה נִלְּהִיט לַעֲשׂוֹת אֵינֶנּוּ אֵינֶנּוּ אֵינֶנּוּ שֶׁל פֶּאקֶקֶען. אָף שֶׁאֵין
מֵאֲלָף מֵת עִי הָאֵינֶנּוּ אֵינֶנּוּ, עכ"פ שֶׁאֵין יִתְהוּי הָפֶאקֶקֶען
הַטְּבָעִיִּים הַסְּכָנָה קְרוּבָה יוֹתֵר. וְלִכֵּן רָשָׁא לְהַכְנִיס אֶת עֲצָמוֹ
בְּסֶכָנָה רְחוּקָה כְּדִי לְהַצִּיל אֶת עֲצָמוֹ מִסְּכָנָה קְרוּבָה. וְרָאִי בְּרוּרָה
לְדַבְּרֵי מִמֵּשֶׁב שֶׁרַב"י בְּטוֹר ח"מ סוף סי' תכ"ו בְּשֵׁם הַיְרֹשְׁלָמִי
דְּחִיב אָדָם לְהַכְנִיס אֶת עֲצָמוֹ בְּסֶפֶק סְכָנָה כְּדִי לְהַצִּיל חֲבֵרוֹ
מוֹדָאֵי סְכָנָה. וְהָרִי בְּרוּרָה חֲבֵרוֹ טוֹבֵעַ בְּנֶהֱרֵי אֵינֶנּוּ מְחַלֵּט וְדָאֵי
שִׁטְבֵּעַ אֵם לֹא יִצִּיל הוּא וְכִי לֹא אֶפְשָׁר שֶׁיִּנְצֵל מִמָּקוֹם אַחֵר? וְאֵם
לְהַצִּיל חֲבֵרוֹ יֵשׁ חֵיב לְהַכְנִיס אֶת עֲצָמוֹ בְּסֶפֶק סְכָנָה, מְכַל שְׂכָן
שִׁיחָה רְשׁוּת בְּיָדוֹ לְהַצִּיל אֶת גּוֹף עֲצָמוֹ עִי הַכֶּנֶסוֹ אֶת עֲצָמוֹ
לְסֶפֶק סְכָנָה’⁷⁹.

וראה גם בפסקים ותשובות 'יד דוד' לר"ד זיצנהיים:

‘מֵה שֶׁכְּתִבְתִּי מִחֲמַת וּוְאֶקְמִי"ן שֶׁל הָרֶאבֶּלֶע"ס עִי קו"ה פֶּאקֶקֶן,
לְדַעֲתִי הִיטֵר גְּמֹר כִּינֹן שִׁידוּעַ שֶׁלֹּא נַעֲשֶׂה מְכָשׁוּל עַד עֵתָה.
וְאֶפִּילוֹ הִיטֵר אֶחָד מֵאֲלָפֵי אֲלָפִים נְזֻק, מִשּׁוּם כִּף אֵין לְאָסוֹר. וְהָרִי
בִּימֵי חֲכָמֵי הַתְּלִמוֹד הִיטֵר סְכָנָה בְּהַקְזָת דָּם כְּדִמְצִינוֹ פ' הָרוּאָה עַד
שֶׁתִּקְנוּ בְּרָכָה עַל זֶה, וְאֶפִּילוֹ הִיטֵר נִהְגוּ בְּהַקְזָה כָּל הָאֲמוּרָאִים.
וּבְשׁו"ת זֶרַע אֱמֶת לְהַרְבֵּי דק"ק מוֹדִינָא שֶׁהוּא מְחַמֵּר מְאֹד בְּכָל
סְפָרוֹ אַע"פ כֵּן כְּתִב נֶגֶד חֲכָם אֶחָד שֶׁרָצָה לְאָסוֹר הָאֵינֶנּוּ לְצִיָּאָה"ן
חֲסוֹן שֶׁנִּהְגוּ מִימֵי קֶדֶם בְּרֶאבֶּלֶע"ס וְהוּא אַעפ"י שֶׁאֵינוֹ מִתִּירוֹ

77 שם.

78 זרע אמת, ח"ג סי' קכג.

79 תפארת ישראל, יומא פ"ח בועז אות ג.

בפרוש, אעפ"כ אין למחות במי שרוצה לעשות. ומכ"ש באלו שאין חשש סכנה כלל.⁸⁰

כוונת דבריו, שמה שהסתפק הזרע אמת היה בחיסון בשיטה הישנה, שיש בה סכנה. ואילו בחיסון החדש יותר, פשוט שמותר.

ובספר הברית השלם העיד שכן הורו חכמי דורו וז"ל:

'עמדו גם זקני ישראל ותופסי התורה בדור הזה והתירו זאת לכל ישראל על פי התורה וגם לבניהם ולבני בניהם מצוים את הרופאים לעשות פה ומקום מכריזים ומזריזים לרבים על הדבר ואומרים להם שחייב גדול הוא על כל איש לעשות כן לבניו ובנותיו הקטנים בטרם תבאנה הפאקן הטבעיים מעצמן המסכנים מאד'.

יש להביא בזה גם את נימוקי ספר 'עלה תרופה' שהתיר לעשות רפואה זו גם בשיטה הישנה כשהיה הסיכון גבוה יותר [החיבור הודפס בשנת תקמ"ה יותר מעשור לפני הגילוי של השיטה החדשה]. לטענתו אין בסיכון כזה סיבה למנוע את השימוש בטיפול רפואי כרוך בסכנה, ולא נמנעו מהקזת דם או שתית רפואות על אף שגם בהם יש סכנה מסוימת. וז"ל:

'ועל מה שמתו אחד מאלף אין זה פדאי לכנותו בשביל זה לסכנה, אבל אנו תולים בזה שהחולי [החולה], פשע בעצמו או משמשו, שלא שמרו צואת הרופאים... והכל בגזירת עירין פתגמא כמאמר החכם שגיאאת הרופא גזירת הבוהא. אבל למעוטי דמעוטי כזה לא נחשוש לסלק בשביל כך תועלת גדול כזה. הא למה זה דומה להקזת הדם או לקיחת כוס המשלשל... וראינו כמה מאנשים שיקרה להם העלוף בשעת ההקזה, וגם נשמע על צד הנזרות ביותר שאחד מת בהקזת הדם... גם על ידי כוס המשלשל שלא שמר עצמו מן האויר הקר... ותופסו חלי ומת בו רחמנא ליצלו'.

והוסיף שמלבד זאת אין דבר שבעולם שאינו עלול לסכנה שהרי מצינו שחז"ל הורו להתודות בערב יום כיפור קודם הסעודה פן יחנק, וז"ל:

'אפילו המאכל אשר יאכל האדם להחיות את נפשו אינו בטוח מן המקרים, ובשביל זה הורנו חז"ל להתודות ערב יום הכפורים במנחה קודם הסעודה... שמא יחנק, פאשר באמת נשמע כאן שארע לאחד בן רחמנא ליצלו'.

וכן הביא ספר הברית השלם את ההוראה למעשה:

⁸⁰ ר"ד זיצנהיים, יד דוד [הודפס בספר שו"ת נחל אשכול ע"י מכון שומרי משמרת הקודש ירושלים תשע"ד] יו"ד סי' כג.

וַיְהִי כִּרְאוֹת חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהִדְבֵּר בְּדוֹק וּמְנוּסָה מְאֹד וּבְכָל יוֹם
וַיּוֹם הַמִּנְהַג הָיָה מִתְפַּשֵּׁט וּמִתְקַבֵּל בְּכָל מְדִינָה וּמְדִינָה עַד קְצוֹת
הָאָרֶץ וְאֵי יָם רְחוֹקִים וְלֹא נִשְׁמַע וְלֹא נִרְאָה מְכַשּׁוֹל וְתַקְלָה לְשׁוֹם
אָדָם גְּדוֹל אוֹ קָטָן כִּי הוּא דָּבָר שְׂאִינֹו מְזִיק לְעוֹלָם, עֲמָדוֹ גַּם זָקְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְתוֹפְסֵי הַתּוֹרָה בְּדוֹר הָיָה וְהִתִּירוּ זֹאת לְכָל יִשְׂרָאֵל עַל פִּי
הַתּוֹרָה וְכו' ⁸¹. כפי שהובא לעיל.

סיכום המשא ומתן בעד ונגד החיסונים הביא בשו"ת פאת שדך וז"ל:

וְהִנֵּה עָקֵר הֵיטֵר הַרְפָּכָת אֲבַעְבוּעוֹת וְהָיָה זְרִיקוֹת שְׁנֵהֲגוּ בּוֹ מִבְּאֵר
כְּפִי זְכוּרֵי בְּסֵפֶר הַבְּרִית. וּבִימֵי עֲדִין הָיְתָה קֶצֶת סִפְנָה בְּדָבָר
וְאֵעִפ"כ מְרַעֵשׂ מְאֹד נֶגֶד הַמַּחְמִירִין בָּזֶה... סוֹף דָּבָר כְּבֹר נִתְפַּשֵּׁט
הֵיטֵר זֶה בְּכָל יִשְׂרָאֵל. וְאֵע"פ שֶׁבְּתַחֲלָה הָיָה קֶצֶת מַעֲרַעֲרִין
כְּדָמוּכָח בְּסֵפֶר הַבְּרִית, כְּבֹר נִתְפַּשֵּׁט הֵיטֵר ⁸².

2. 'לרוץ' להתחסן או להמתין?

אחת הסיבות לרתיעה מטיפול חדשני היא עצם חדשנותו. האם עדיף
לתת לטיפול להוכיח את עצמו על אחרים ורק אז יש לנסותו על עצמנו?

לא נוכל לקבל תשובה מלאה על שאלה זו מדברי חכמינו בתקופת
גילוי החיסון לאבעבועות, כי באותם ימים, דרכי התפשטות רפואות חדשות
ממדינה למדינה היו איטיות מאוד. כותבי דברי הימים מספרים גם על
התנגדויות לפיתוח החדשני בקרב הגויים והממשלות. כן הובא בשו"ת זרע
אמת ⁸³ וז"ל 'וסוף סוף אפילו בין חכמי הגוים יש מחלוקת גדול על זה'.

בספר מוסדות תבל העיד גם על התנגדות בקרב הציבור היהודי
כדלהלן. תקופה של עשר או עשרים שנה, שכיום נחשבת כזמן ארוך יחסית
לבחינת תרופה, נחשבה בזמנם כתקופה קצרה מאוד. ותקופת נסיון קצרה
של תרופה, מוגדרת בימינו כתרופה ניסיונית.

באותם הימים, עצם הרעיון של חיסון היה חדש יחסית. בשונה משאר
התרופות שהחולה ובני משפחתו מתחננים לקבל מהרופא, בחיסון המצב
שונה, כי הוא ניתן לבריאים. ומדוע שיסכימו אנשים להכניס את עצמם או
את ילדם לעסק חדש?

לסבר את האוּזון, נצטט כמה לשונות המלמדים שגם שנים רבות אחר
הפיתוח, החיסון עדיין נחשב 'רפואה חדשה'. בחיבור עלה תרופה שהודפס
בשנת תקמ"ה ועסק בשלב הראשון של החיסונים שהתחיל כשבעים שנה לפני

⁸¹ ספר הברית השלם, מאמר יז נפש החי שבמדבר, פרק ב.

⁸² רש"ד מונק, שו"ת פאת שדך, ח"ב סי' קמז.

⁸³ דברי השואל, זרע אמת, ח"ב סי' לב.

כן, בתע"ח, כותב וז"ל 'בתרופה חדשה מרופאי זמנינו חדשים מקרוב באו לא שערם אבותינו'. בשלב השני של החיסונים, כשש שנים אחרי הגילוי של ג'נר, עדין הוגדר החיסון כדבר חדש בשו"ת תשובה מאהבה⁸⁴. 'באמת הדבר צע"ג כאשר הוא דבר חדש אשר לא היה לעולמים'. וכן בספר הברית⁸⁵ הזכיר מכתב בשם 'תרופה חדשה', שפורסם בשנת תקס"ד על ידי רופא בשם רבי שמעון.

גם בספר הברית עצמו שנדפס בשנת תקע"ח כעשרים שנה אחרי הפיתוח של ג'נר, עדיין נקרא החיסון בשם 'רפואה חדשה'. וראה בעדות ספר מוסדות תבל משנת תק"פ, שיותר מעשרים שנה אחרי פיתוח החיסון הבטוח, עדיין היו שלא ידעו להבדיל בינו לבין החיסון מהשלב הקדום.

לפי הגישה החוששת שהזכרה למעלה, היה ראוי לכאורה, שגדולי ישראל ימתינו כמה שנים לראות את יעילותה, לפני שיתירו אותה לרבים. בפרט בתקופה הראשונה של החיסונים בה היה הסיכון ברור עקב מיעוט שמת מהחיסון. היה ראוי לכאורה לאסור לגמרי את החיסון כל עוד היה בו סיכון. אע"פ כן ולמרות סברת החוששים – פוסקים רבים התירו⁸⁶.

ערויות מהתקופה שלפני הגילוי של החיסון הבטוח

מתברר שעוד לפני גילוי השיטה הבטוחה, כבר נהגו רבים להתחסן, כפי שמעיד בספר עלה תרופה שהודפס בשנת תקמ"ה, שרבים מבני עמנו נהגו בחיסון כבר שבע עשרה שנים לפני כן [שנת תקכ"ח], והצדיק את מנהגם. עוד הביא שם עדות בשם המקובל האלוקי רבי שלום בוזאגלו⁸⁷ שנפטר חמש שנים קודם להדפסה [תקמ"ח], אשר העיד כי בארץ מולדתו – מרוקו – התפשטה הרפואה זו בפשיטות⁸⁸. סביר שהיה זה לפחות עשר שנים לפני עדותו. הרי שגם שם נהגו בפשיטות להשתמש בחיסון הקדום, הרבה לפני שהתגלתה הצורה הבטוחה לחיסון ע"י ד"ר ג'נר.

⁸⁴ **תשובה מאהבה**, ח"א סי' קלד בדברי השואל [חתנו של בעל התשובה מאהבה].

⁸⁵ **ספר הברית השלם**, מאמר י"ז נפש החי שבמדבר, פרק ב.

⁸⁶ לאחרונה התפרסם מכתב מאחד הרבנים שליט"א בו ציטט בשם ספר הברית שהתיר לקחת את החיסון רק לאחר שלושים שנה של בחינה. אכן מעיון במקור מתברר שציטוט זה שגוי. ספר הברית רק מעיד שכבר שלושים שנה נוהגים בתרופה (חיסון) זו, ובאותו קטע ממש הוא גם מצטט חיבור שנכתב ארבע עשרה שנה קודם להדפסת ספרו (תקע"ח) וז"ל 'זהלכה כר' שמעון דוקטור בעיר מושבי בקהילת קודש קרקוב יגן עליה אלוקים במכתבו תרופה חדשה הנדפס שנת תקס"ד לפ"ק אשר בו מזוז את בני עמנו לעשות רפואה בדוקה זאת לכל זרעם'. וראו להלן עוד ציטוטים מספרים נוספים.

⁸⁷ בעל ספר **מקדש מלך**.

⁸⁸ שיטת החיסון במרוקו היתה שונה במקצת מהנוהג באירופה. וז"ל:

'על ידי שממלאים בצמוקים יד הילד שנפגע מחולי אבעבועות, והילד מעכב הצמוקים בידו לערך רביעית שעה או מעט פחות ויתר עד שיתחממו מידו, ואח"כ נותנים לילד אחר שלא נפגע עדיין מזה, והוא מוציא אותם בקלות'.

עוד מצינו שבשו"ת זרע אמת⁸⁹ השיב באריכות על עיקר ההיתר לנהוג ברפואה זו בשלב הראשון. למעשה הורה שאף שהוא עצמו לא מורה היתר, מכל מקום אי אפשר לאסור תרופה זו על אף הסיכון.

עדויות מהתקופה הסמוכה לגילוי החיסון הבטוח

כבר הובאה לעיל הוראת רבי נחמן מברסלב, שכל אב חייב לחסן את ילדיו עד גיל רבע שנה. פטירתו היתה בשנת תקע"א, שנים ספורות אחרי גילוי החיסון הבטוח, כאשר סביר שהוראתו קדמה לפטירתו כמה שנים לפחות.

גם בספר הברית⁹⁰ האריך בחובת השימוש בחיסון. הוא לא הזכיר זאת במהדורתו הראשונה משנת תקנ"ז, אלא רק במהדורתו השנייה שנקראה 'ספר הברית השלם', והודפסה בשנת תקע"ח, אחרי שהתגלתה השיטה הבטוחה. בתוך דבריו העיד שמנהג החסונים התפשט בעולם כולו ואפילו באמריקה, כבר שלושים שנה קודם, היינו כעשר שנים קודם גילוי השיטה הבטוחה.

בספר **מוסדות תבל** התרעם על מי שפקפקו על רפואה בטוחה זו, וביאר שנראה כי התחלפה להם הרפואה החדשה בשיטה הישנה שהיה בה יותר סיכון. וז"ל:

‘מהרו ואל תאחרו להציל את ילדיכם מהאבעבועות הממיתים ע"י אשר תביאו עליהם טחורי [-אבעבועות] הפרות הנקראים פאקקען המצילים את האדם מחולה [מחולי] המסוכן הנזכר. כידוע בימינו זה כי היא רפואה בדוקה ע"י רבוא רבבות ילדים, אין בו ספק כלל.

ויען כי שמעתי בשם אנשים אשר המון עם חושבים אותם לחכמים גדולים וצדיקים ודבריהם נשמעים באזניהם ומקשיבים לקולם באומרם כי אסור הוא לאיש ישראלי לנטוע טחורי הפרות הנזכרים על ילדי בני ישראל, ואין ספק כי שגגה היא ומחליפים נטיעת האבעבועות אשר היה נהוג בימים קדמונים בנטיעת טחורי הפרות, אשר הודיע ה' בחמלתו הגדולה לבני האדם זה ימים לא כבירים, למען הצילם ממות ההוא. ואין ספק אם אמת נכון הדבר כי אסרו להם, כי בשגגה הזאת המיתו מבני ישראל למאות ולאלפים, וד' יכפר בעדם על שגגתם⁹¹.

⁸⁹ רבי ישמעאל הכהן, **זרע אמת**, ח"ב סי' לב. חלק ב' מתשובותיו הודפס בשנת תקנ"ו.

⁹⁰ **ספר הברית השלם**, שם.

⁹¹ הרב דוד הכהן מפריזהויזן **מוסדות תבל**, תק"פ, דף עד, ב.

אלה דברי הגאון מפרעשבורג נ"י בעזרה.

ידידי כרז המופלג כבוד מוהר' דוד כ"ץ נ"י מק"ק פיורדא ולע"ע דיין דק"ק
אזעל צמדינאנו הגר ניכר לי מימי עלומיו הי' א' ממופלג צני הסיצה
דק"ק פיורדא יע"א צעל סגרא עמוקה הולך קדמת אשור וישר, והנה עתה
הוסיף תוספת מרובה כי שקד על דלתי צ"המל שנים רבות ושמש צדורא ופסקו
דיני' צמח קהלות צמדינאנו, והי' לי אמו שגשועים צעל פה וגם צמח
ומלאתיו מלא דבר ה' זו הלכה, וראוי' לאותו אצלאל לשמש צמח רצונות צקאלה
גדולה ולהוסיף ישיבה עם תלמידיו וצמחים למלאות ספקס, גלל כן מהודענא
לאחינו צ"י טיבו ומחמו לנהוג כבוד צו וצמחמו ולהרים רישי' אנכאל די לריכא
ריכא, להלגישו מדא דרצנן והמניכא * הכ"ד המדבר לכבוד התורה פ"ק פ"צ נגיה
ליוס ד' ח"י למ"צ מק"עט לפ"ק * מש"ק סופר מפ"דמיון.

סמיכת החת"ס למח"ס מוסדות תבל

בשו"ת זכר יהוסף⁹² הביא תשובה מספר שו"ת גברי⁹³ לגבי חיסונים
בשבת, וביאר שספר זה הודפס בשנת תקפ"ו. באותה תשובה מבואר
שהחיסונים נהגו בקהילתו דבר קבע שנה בשנה, וז"ל:

נשאלתי מאנשי קהילתי שהמנהג הוא כאן שרופא אחד מעיר
אחרת בא **בכל שנה** להושיב הפאקקען להילדים. ופעם אחת פגע
הרופא הזה לעירנו ביום השבת. אי מותר להניחו להושיב
הפאקקען בשבת או לא.

בנוסף למקורות אלו יש להביא עדות בת תקופתנו לגבי החיסון
לשיתוק הילדים [פוליו], בשם האדמו"ר מצאנז בעל השפע חיים⁹⁴,

שמעתי מהרה"ג ר' שלמה לייזער שליט"א דומ"ץ שפע חיים
ב"פ, שכ"ק האדמו"ר מצאנז שליט"א אמר לו ... **שבשנת תשט"ו**
בעת שיצא החיסון נגד פוליו תמך כ"ק אביו אדמו"ר זי"ע
בנתינתה, וכל הילדים בתלמוד תורה קבלו את החיסון מלבד
משפחה אחת שאבי המשפחה פחד לתתה, ואכן במשפחה ההיא
נדבק אחד הילדים בפוליו ה", ונשאר נכה עד היום. ... וכן
מעידות בנות כ"ק אדמו"ר מצאנז קלויזנבורג זצ"ל שאביהם
תמך בלקיחת חיסונים וכן נהגו בביתו, רק שלא תהיינה בין
המאה הראשונים לקבלם.

הרי לנו עדות על הזריזות הראויה לקחת חיסון סמוך להופעתו
בעולם.

⁹² רי"ז שטרן, **זכר יהוסף**, סי' קד.

⁹³ **שו"ת גברי**, סי' ז.

⁹⁴ הרב גבריאל צינגער, זריקות חיסון נגד מחלות מידבקות בהלכה, **אסיא** קיג-קיד עמ' 40-9, מרחשון תשע"ט, בעמ' 38 שם.

הבטחה שעל ידי החיסונים תכלה המחלה מן העולם

בספר רוח חיים⁹⁵ שהודפס בשנת תקצ"א הזהיר באזהרה חמורה שלא להתעצל ברפואת החיסון וז"ל:

'עוד נמצא מחדש מרופא יענער אשר בענגלנד הרכבה מרעל אבעבועות הפרות, יקרה איזה פצע או מכה טריה במקום ההרכבה... תועלת ההרכבה הוא שלא יעלה ויבוא עוד על איש כזה חולי האבעבועות כלל, כאשר יורה הנסיון מרבבות בני אדם. מי יתן ויעשה תרופה הזאת בכל מדינה ועיר. והייתי מביטח בתשועת ה' שיבוטל החולי הזה בשלימות ברבות הימים.

המתעצל מלעשות התרופה הקלה והנחוצה הזאת לעצמו ולבניו יחטא לנפשו למין האדם בכלל ולאלקים בוראו הוא יוצרו, בעבור שהמית או שהפיל בחולי מסוכן כזה, בניו או אף שהשחית אך תאר פניהם, במה שהתעצל להרכיב את גופם בשתים או שלש אבעבועות פורח בבהמה, הוא לא ימצא כפרה לעון עצלות כזה, ונפשו יקלענה בתוך כף הקלע'.

3. האם מתן חיסון בכלל פיקוח נפש שדוחה שבת

האם מותר לקבל חיסון בשבת? הצד להתיר הוא מפני שההתחסנות נחשבת לפיקוח נפש. מאידך, הסיכון שבדיוק עד צאת השבת הוא ידבק במחלה הוא קלוש.

ועל שיקול זה, כתב בשו"ת מנחת שלמה שאין לחלל שבת על זריקת חיסון כי אין דרך בני אדם לחסן בו ביום, אכן אם על ידי שלא יעשה בשבת יתעכב החיסון כמה שנים יתכן שמותר לחלל שבת על זה, ונראה מדבריו שבימות החול ודאי שיש חובה להתחסן. וז"ל:

'קצת דוגמא לכך הרכבת זריקת אבעבועות לילדים אע"ג דמצד הדין אפשר שצריכים באמת להזדרז ולעשותו בהקדם האפשרי אם הרופא אומר שכבר הגיע הזמן לעשותו אך אעפ"כ אין רגילין כלל לעשותן בבהילות ובזריזות ולפיכך אף אם באמת יש בזה קצת סכנה הו"ל כמ"ש חז"ל והאידנא שומר פתאים ד' וחלילה לחלל שבת עבור כך משא"כ אם אחד נמצא במקום כזה שיודע ברור שאם לא ירכיב עכשיו את האבעבועות בשבת יצטרך

⁹⁵ [הופלאנד, שיצא לאור בתרגומו של רמ"מ יאוול, עם הסכמת נכד הנודע ביהודה מח"ס יד המלך] ח"א דף עב, בהערות המתרגם.

לחכות ד' או ה' שנים כיון דבזמן מרובה כזה ודאי נבהלים ומפחדים לשהות אפשר דשפיר חשיב כפקוח נפש ודוחה שבת⁹⁶.

ואכן כך מבואר בדברי הפוסקים שגם אלו שאסרו לחסן בשבת, היה נימוקם מפני שאפשר לחסן אחרי כן, ומשמע שאם על ידי מניעת החיסון בשבת ידחה החיסון, יש לחסן בשבת לכל הפחות על ידי נכרי.

וז"ל קיצור שולחן ערוך:

רופא אינו יהודי שהוא מרפיב אבדעוועות לילדים, אם יכול הישראלי לפייסו בממון שיעשה לאחר השבת יעשה כן, ואם לאו וצריכין לעשות בשבת אל יחזיק ישראל אז את הילד אלא עכו"ם יחזיקו. יהודי יחזיקו⁹⁷.

הרחבת הדברים הובאה בכף החיים:

רופא עכו"ם שהוא מצמיח אבדעוועות לילדים אם יכול הישראלי לפייסו בממון שיעשה לאחר השבת יעשה כן. ואם לאו וצריכין לעשות בשבת אל יחזיק ישראל אז את הילד אלא עכו"ם יחזיקו. כן כתב בספר תשובה מאהבה חלק א' סימן קל"ה, קיצור שולחן ערוך סימן צ"א אות ח". ועיין בשו"ת ריב"ם שנייטוך סימן כ"ב שכתב דאסור להוליך התינוק אל הרופא בשבת לפתוח מורסא שעשה לו הרופא תמול שלשום ועתה פותח להוציא הליחה הנצרך להרופא כעת לתינוקות אחרים, יעו"ש⁹⁸.

בשו"ת פרי השדה שהוא מהאוסרים לעשות בשבת, תלה טעם האיסור בכך שאין חשש סכנה אם יעשה זאת כמה ימים אחרי כן, וז"ל:

אימפפון התינוקות בשבת כיון שהוא מלאכה גמורה ועכשיו אין כאן שום חולה ואין שום חשש סכנה אם יעשה זאת באיזה ימים אח"כ לא מצאתי שום היתר אפילו אצל רופא גוי כיון דלא הוי אפילו בכלל חולי שאין בו סכנה ואסור ע"י עכו"ם ג"כ ולא דמי להא... שאם יש חשש שיכבד עליו החולה מותר לחלל עליו שבת דהתם כבר התחיל מקצת החולה משו"ה מותר שלא יבא לידי סכנה ח"ו משא"כ היכא שלא התחיל עדיין שום חולה אסור אפי' ע"י עכו"ם⁹⁹.

מאידך **השואל** בשו"ת תשובה מאהבה הקשה על הטענה שאפשר לעשות למחר, וז"ל:

⁹⁶ מנחת שלמה, ח"ב סי' כט אות ד.

⁹⁷ קיצור שולחן ערוך, סי' צא סי"ח.

⁹⁸ כף החיים, סי' שכח ס"ק נט.

⁹⁹ פרי השדה, ח"ג סי' קצה אות ב.

וְאִם יֵשׁ אֶת נֶפֶשׁ אָדָם לֹמֵר כִּי הִדְבֵּר אֵינוֹ נֶחֱוֶץ כ"כ הֲלֹא יוּכַל לְהִמָּתֵן עַד אַחֵר שִׁבַּת וְהוּא חָשַׁשׁ רְחוּק אֲשֶׁר בְּזִמָּן קָרוֹב כְּזֶה יָבוֹא הַיֶּלֶד לְכָלֵל סִפְנָה, לֹא כֵן עֲמָדִי. כִּי מִי יוֹדֵעַ יוֹם מָחָר? לְשִׁמָּא מֵת לֹא חִיִּישִׁינָן וְלְשִׁמָּא יָמוּת וְדָאִי חִיִּישִׁינָן, וּמִי יוֹדֵעַ לְשִׁמָּא הָעֵתִים וְהַזְמָנִים. וּמִכ"ש בְּרִפּוּאָה הַזֹּאת אֲשֶׁר לֹא כָל הָעֵתִים שְׁוִים וְלֹא כָל הַזְמָנִים מְכֻשָּׁרִים לְקַבֵּל הַתְּרוּפָה הַזֹּאת... וְדָאִי כָל הַזְרִיז לְמַהֵר מַעֲשֶׂהוּ קוֹדֵם שִׁבַּת הוּא זְרִיז וְנִשְׁכַּר בְּאֲשֶׁר הוּא יַחֲשִׁי לְהַצִּיל בְּנָיו מִשַּׁחַת וְנִשְׁמַר מִחִלּוּל שִׁבַּת וְאֵל יַחֲשִׁי עַל הוֹצָאוֹת מִרְבוֹת לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אֲבִינוֹ שְׂבִשְׂמִיָּם. אָמֵן בָּאֵם יִקָּר מְקָרָה אֲשֶׁר לֹא יוּכַל לְהִקָּדִים הַדְּבָר, לְדַעֲתִי הַקְלוּשָׁה הוּא מְתָר וּמַחֲוִיב לְבַצֵּעַ מַעֲשֶׂהוּ ע"א אפי' בשבת¹⁰⁰.

וכעין זה השיב לו התשובה מאהבה:

יִהְיֶה אִיךָ שִׁיחִיהָ, יִפֶּה אִמְרַת מִי יוֹדֵעַ לִכּוּן הַשְּׁעוֹת? כִּי לֹא הָעֵתִים שׁוֹיִם וּמוֹכְשִׁרִים לְשִׁבַּת הַטְרִי' הַזֹּאת, גַּם לַפְעָמִים הַיֶּלֶד אֵינוֹ בָּרִיא לְהוֹשִׁיב לוֹ הַבְּלָטָרִין, וּלְפַעְמִים הַצָּרִי אֵין בְּגִלְעַד דִּהְיִינוּ שְׁלֹא יִמְצָא הָאִימָפ"ף שְׁטֹא"ף, כִּי לֹא נִמְצָא בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה. גַּם לַפְעָמִים הָרּוּפָא אֵין שֵׁם וְאֵין דֵּן דִּינוֹ לְמִזּוֹר. לִכֵּן אֲנִי מִסְכִּים עִמָּךְ... הֵן אִמַּת כָּל הַזְרִיז וְיִמַּהֵר מַעֲשֶׂהוּ קוֹדֵם שִׁבַּת הוּא זְרִיז וְנִשְׁכַּר וְנִמְלֵט מִכָּל פִּקְפּוֹק וְנִדְנוֹד חִלּוּל שִׁבַּת וְהַצִּיל אֶת בְּנָיו מִסַּכְנָה הָעֲצוּמָה חוֹלִי בְּלֹא טְרִי' רַחֲמָנָא לִיצְלָן¹⁰¹.

מאחר שהנימוק לאסור לקחת חיסון בשבת, היא חוסר הדחיפות, אפשר להבין את הוראת השמירת שבת כהלכתה שאם יש דחיפות בזריקת חיסון יש לקחתה אף בשבת, וז"ל:

מִי שֶׁנִּפְצַע וּלְפִי דַעַת הָרּוּפָא הוּא זָקוּק לְזִרְיָקָת חִיסוֹן נֶגֶד טַטְנוֹס אִם קָרוֹב לְמוֹצָאֵי שִׁבַּת יַחֲכָה וְלֹא יַחֲלֵל אֶת הַשִּׁבַּת אֲבָל אִם לְפִי דַעַת הָרּוּפָא אֵין לַחֲכוֹת עַד מוֹצָאֵי הַיּוֹם אִסּוּר לְהַשְׁהוּת אֶת מִתָּן הַזְרִיקָה אִפִּילוֹ אִם צָרִיךְ לְנִסּוֹעַ לְשֵׁם קְבִלְתָּהּ¹⁰².

מוכח לכאורה הן מדעות האוסרים לקחת חיסון בשבת, והן מדעת המתירים, שלכולם פשוט שיש לקחת חיסונים בימות החול. הדיון ההלכתי הוא רק בשאלה אם החיסון דוחה שבת כשאפשר לעשותו למחר.

¹⁰⁰ **תשובה מאהבה**, ח"א סי' קלד. השואל הוא מחותנו של בעל התשובה מאהבה.

¹⁰¹ **תשובה מאהבה**, שם סי' קלה.

¹⁰² **שמירת שבת כהלכתה** (מהדורת תש"ע), פל"ה סמ"א.

4. דעת פוסקי זמננו על חיסונים¹⁰³

כבר הובאו לעיל הדעות שמחייבות לקיחת חיסונים אפילו כשיש בהן סיכון. לכן ראוי להביא מדעות פוסקי זמננו בזה. בספר וישמע משה הביא את הוראת הגרי"ש אלישיב שטוב להתחסן בחיסון השפעת, וז"ל:

‘נשאל האם חייבים לקחת החסון כנגד שפעת. שאל הרב מה דעת הרופאים בזה? וענו שהם ממליצים עליו. והשיב אם כן טוב להתחסן’.¹⁰⁴

ראה גם לשון תשובת רבי דוד אריה מורגנשטרן בשמו:

‘אודות דעת מו"ר מרן פוסק הדור הגרי"ש אלישיב זצ"ל אודות קבלת חיסונים למניעה מחלות: בשעתו, הצגתי את צדדי הדבר, ולאחר דיון בדבר הורה שחובה לקבל חיסונים אלו. וכן אמר שכל מוסדות הציבור לא לאפשר למי שאינו מחוסן מלשהות עם הציבור משום שבכך עלול להזיק להם’.

בארחות רבינו מבואר שאף כשהתגלתה תקלה חמורה בחיסונים, לא מנע את האנשים מלהתחסן, אלא שיש להזהר עד כמה שאפשר, וז"ל:

‘חיסונים לילדים טבת תשמ"ה. בנוגע לזריקת חיסון לילדים חצבת חזרת, דעת מו"ר (שליט"א) זצוק"ל שאפשר לעשות. וקרה שבסדרת זריקות כמה ילדים אבדו את ההכרה ואמרו שהחומר לא הי' טוב והביאו חומר חדש ואמר מו"ר שאין להאמינם רק יחכו עד שכולם יעשו ולא יקרה כלום ואז יעשו’.¹⁰⁵

בספר על האדמו"ר מטולנא¹⁰⁶ כתב וז"ל:

‘אברך שאל על חיסון נגד שיתוק הפוליו שעורכים עכשיו בכל המחוזות אם לתת לתינוק שלו או לא. ואמר לו הסב"ק שבוודאי ילך לתת לו, מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות צריכים ללכת לפי דרך הטבע, וכשלא הולך מנסים גם שלא על פי דרך הטבע. אנו מבקשים באבינו מלכנו מנע מגפה מנחלתך, בוודאי שצריכים לסמוך רק על הקב"ה ולבקש ממנו. אבל צריכים

¹⁰³ ראה: הרב גבריאל צינער, זריקות חיסון נגד מחלות מידבקות בהלכה, **אסיא** קיג-קיד עמ' 40-9, מרחשון תשע"ט; פוסקי ירושלם וב"ב, על חיוב החיסון למניעת מחלת החצבת, **אסיא** קיא-קיב עמ' 88, 96, אייר תשע"ט.
על חובת החיסון במגפת הקורונה ראה לעיל עמ' 99-109, ולהלן עמ' 163-168. על חיסון בשבת ראה להלן עמ' 172-177; 192-195.

¹⁰⁴ **וישמע משה**, עמ' תלח.

¹⁰⁵ **ארחות רבנו**, ח"ד עמ' רעד אות טז.

¹⁰⁶ דתשרי על עמיה עמ' 122.

לעשות את החיסון. הסב"ק ביקש את שם הילד ושם אמו והוסיף וביקש את שם האם ושם אמה שהבין שהיא מפחדת. והוסיף לבקש את שם האבא ואמו והבטיח להתפלל על כולם. וביקש שיודיעו לו אח"כ שהכל עבר בשלום.

וכתב בשו"ת פאת שדך וז"ל:

'אמנם בדבר זריקות נגד טיפוס או הרכבת אבעבועות שכבר הוחזקו לתועלת ושכבר נהגו בהן היתר בכל תפוצות ישראל וכפי הנראה ברצון חכמים נהגו היתר, לענ"ד אין לערער על היתר זה. וכ"ש אם יש כפיה מצד השלטון שאז אף לטעמך שיש בזה מיעוט בטחון יש לומר שהעושה כן מתכוון רק להנצל מאימת השלטון ולא מפני מעוט בטחון'.¹⁰⁷

וראה עוד בספר דעת יהודה¹⁰⁸ וז"ל: 'האם יש להקפיד לעשות את כל החיסונים לילדים שעושים היום? תשובה: כן'.

בשו"ת תשובות והנהגות כתב וז"ל:

'אודות מחלת החצבת שנתפשטה כאן עד שנחלו במחלה זו כאן קרוב לאלפיים חולים ה"י, הנה לפי מחקרי הרופאים שהוצגו לפני הרי שבאירופא חלו בחצבת ארבעים ואחת אלף איש ומתוכם מתו ארבעים איש, ונראה שבכ"ה ג שהוכח במציאות לפנינו שמכל כאלף חולים מת אחד חשיב כפיקוח נפש לדון בו דיני הצלה בפיקוח נפש... והן אמת שאולי ממדרגת הבטחון רשאי האדם לסמוך על הקב"ה ולא להתחסן [אם הוא באמת במדרגה גבוהה זו של בטחון בכל דבריו] אבל ביטחון שייך רק בין האדם לקונו אבל במקום שנוגע להכניס אחרים לסכנת נפשות אינו רשאי לסכן אחרים אלא מחויב לפעול כדין תורה להצלת נפשות... ואע"פ שביטול תלמוד תורה של תשב"ר חמיר טובא... מכל מקום הכא בחשש סכנה אפילו סכנה רחוקה אין להם רשות להכניס אחרים לסכנה. ומה גם שיש בזה חילול ה' שנותנים למינים ולפושעים ללעוג על החרדים שהמחלה מתפרצת דוקא אצלם ולטעון שלפי הדת שלנו אין חוששים לפיקוח נפש, בשעה שהאמת היא להיפך שתורתנו הקדושה חוששת לכל נדנוד חשש פיקוח נפש... וכל שכן כאן שדעת רובא דרובא דרופאים ודעת משרד הבריאות שיש לחסן'.¹⁰⁹

¹⁰⁷ רש"ד מונק, פאת שדך, ח"ב סי' קמז.

¹⁰⁸ ר"י שפירא, דעת יהודה, שמירת הגוף והנפש, שאלה קמט.

¹⁰⁹ תשובות והנהגות, ח"ז חו"מ סי' קעז.

על עיקר חובת ההשתדלות בחולי המדבק, מצינו התייחסות בשו"ת פאת שדך שנשאל על מגפת שיתוק הילדים [פולין] שהתפרצה אז בארץ ישראל אם יש לקחת חיסון, והשואל כתב שכיון שרק מיעוט חלו וגם מהמיעוט שחלו מיעוט מתו ורובם נשארו בלי מומים, לכן אין צורך להשתדל, והשיב לו וז"ל:

וַיִּמָּה שְׂטֵעַנָּת דְּרֵק מַעוּט חָלוּ וּמַעוּט מָתוּ, לַע"ד כָּל מַחֲלָה מְהֻלָּכֶת (דְּהֵיִינוּ מַחֲלָה מְדַבֶּקֶת) חֲשִׁיבָא שְׂכִיחַ הַזִּיקָא אַע"ג דַּמַּעוּטָא הוּא. דַּמַּעוּט הַמַּצּוּי חֲיִישִׁינָן כְּגוֹן בְּבִדְיָתָהּ הַרְאָה וּבְבִדְיָתָהּ וְשֵׁט הָאוּזוּת הַפְּטוּמּוֹת. וְאַמְרוּ רַבֵּי דְשְׁלּוּחֵי מַצָּנָה אֵינָן יְכוּלִין לְסַמֵּךְ עַל זְכוּת הַמַּצָּנָה הֵיכָא דַּקְבִיעַ הַזִּיקָא. וְאֵין הַפְּנִינָה שְׂשִׁישׁ כָּאֵין רוּב, דַּפְּשִׁיטָא דְרֵב דֵּינוּ פְּנֻדָּאֵי וְלֹא הוּתֵר לְפָנֵס לְסַפְּנָה בְּרוּרָה מְשֻׁם מַצָּנָה. וַיִּמָּה שְׂפִתְכֶּךָ שָׂרֵב הַחֹלִין נִשְׁאַרוּ בְּלִי מוּמִין, הִנֵּה בַּפִּקּוּ"נ אֵין הוֹלְכִין אַחֵר הָרֹב וְעַל כָּל מַכָּה שֶׁל חָלָל מַחֲלִין שֶׁבֶת כְּמַבְאָר בַּא"ח ס' ש"ח וּפְשִׁיטָא דְשִׁיתוּק כְּמַכָּה שֶׁל חָלָל דְּמִי. וְכִיּוֹן שֶׁמַּחֲלִין עָלָיו שֶׁבֶת א"כ מַצָּנָה לְרַפְּאוּתוֹ¹¹⁰.

בספר חשוקי חמד כתב שאם רוב העולם מסתכלים על אי החיסון כדבר שיש בו סכנה, אף שהסכנה רחוקה, ההורים חייבים לחסן את בנם. וכתב עוד:

לומר מחלה כזאת שמתריעים עליה, אף שאין חולה לפנינו זה חשוב סכנה, וזה בכלל מגיפה, ואם כן כל שכן בעניננו כאשר אין צריך לחלל שבת על החיסון, ומכל מקום כיון שהרופאים מתריעים שאם לא יקבלו את החיסון, הרי המחלה תהיה מגיפה, צריך לקבל את החיסון, על אף הסיכון הקטן מאד שיש בחיסון¹¹¹.

ועוד הורה שם לגבי החיסון לשפעת וז"ל:

שאלה מה הדין לגבי זריקות חיסון למבוגרים נגד מחלת השפעת, שצריך לקבל את החיסון מידי שנה בשנה, האם יש חובה/מצוה למבוגר לקבל את הזריקה נגד שפעת, כאשר יש סיכון נמוך שהחיסון לא רק שלא ישפיע אלא גם יגרום למחלה להתפרץ, מאידך רובם לא ינזקו מכך. אך לא בטוח שיחלו במחלת השפעת במהלך החורף. כיצד עליהם לנהוג? תשובה: נראה שבחיסון לאדם מבוגר כנגד מחלת השפעת, שהחיוב גדול יותר, כיון שהרופאים החליטו שהסיכון של מחלת שפעת לאנשים אלו גבוהה, והסיכון של החיסון רחוקה, מצוה עליו להתחסן, ויקיים בזה 'ונשמרתם מאד לנפשותיכם'.

¹¹⁰ פאת שדך, ח"ב סי' קמז.

¹¹¹ חשוקי חמד, נדרים נ ב.

וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות בענין החיסון לאדמת [לנשים]:
 'ונראה דאף שאין חיוב ליהרר מחשש אדמת, בודאי ראוי לעשות
 כן וליקח החיסון, כיון שאם תלקה באדמת חלילה, הלוא ולדה
 יהיה בסכנה, ע"כ מצווה היא ליהרר מכל מכשול'¹¹².

5. תופעות לוואי של חיסונים בעבר

על תופעות הלוואי של החיסונים בשנים עברו, אנו יכולים ללמוד
 מהתיאורים רבים. למשל בספר אמונה ודעת, וז"ל:

'אמנם עליך לדעת כי הסמי מרפא אלה אינם באים למען הסיר
 את המחלה מהחולה כ"א לשמור אותו שלא תבוא המחלה עליו
 וע"כ עליך לקבל את הסמים אף שלפי דעתך מרים הם לחיכך.
 וכמו בעת אשר גברה מחלת הפאקין בעולם ותלכוד במצודתה
 נערים עם זקנים והרופאים יצו אז שגם הזקנים יעמידו פאקין על
 זרוע ידם אף כי הכאב גדול מאד בעת כי יחם הבשר, ועם כל זה
 יקבלו במנוחה פקודת הרופא וסובלים את הכאב בהשקט ולא
 ידברו סרה על הרופא בידעם שע"י שהעמידו את הפאקין על
 זרוע ידם ישמור אותם מהכאב החזק ממנו ויצילם מרדת שחת'.
 עוד מצינו בספר רנת ציון (מכתב טז משנת תרפ"ז עמ' מה) 'כמו
 למשל סגולת הצקת הפאקין ביד התינוק בקטנותו אף שמרגיש
 לפי שעה יסורין וכן איזה ימים שמתגבר החום אצל התינוק'¹¹³.

בספר מוסדות תבל (שם) כשביאר את ההבדל בין השיטה הישנה של חיסון
 האבעבועות לחיסון מאבעבועות הפרות. הזכיר גם תופעות לוואי:

'לא כן הוא בטחורי הפרות הם אינם מחלים את נפש האדם כלל
 רק יחממו אותו אך מעט, והחום המעט הוא רפואתו, ומעולם לא
 מת אדם בו... זולת מעט החמימות אשר ימצאהו ביום הששי או
 ביום אחר, וזה סימן גדול שעשתה הטחורה את פעולתה לבל
 יחול עוד בו חולה האבעבועות לעולם'. ואף בספר הברית הביא
 שכמה ימים אחרי החיסון היה מצוי שיתקוף חום את המתחסן
 וז"ל 'וביום השמיני או התשיעי או העשירי נראתה האבעבועה
 יותר גדולה וקו אדום סביב לה ואז לפעמים יש לאדם ההוא מעט
 ממין קדחת המורכב מקור וחום הנקרא פיעבער ונתמעט השינה
 בלילה וקצת בני אדם אין להם פיעבער כלל'.

¹¹² תשובות והנהגות, ח"א סי' תתפט.

¹¹³ רמ"צ טאקטין, אמונה ודעת, [מעוטר בהסכמות בית הלוי, רבי מאיר שמחה ועוד] מאמר
 תשיעי אות ח.

בספר עלה תרופה (שם) הביא את חששם של כמה אנשים שעל ידי החיסון תמנע מהם התפלה, וז"ל:
 'גם אין לומר אולי שעל ידי זה אפשר שיתבטל מתפלה הקבועה או מתפילין יום או יומים, גם זה הבל כבר הורנו חז"ל מוטב שיתחלל שבת אחת וכו'. גם לפי דברי הרופאים המתרפא אינו שוכב במטה כי אם לפעמים שעה או שתיים'.

6. כפיית חיסון

בספר עלה תרופה (שם), הזכיר שיטה נוספת של חיסון. כאמור לעיל הדרך הרגילה לחיסון הקדום היתה על ידי פציעת המתחסן והכנסת ליחה מאבעבועות של חולה לתוך הפצע. לעומת זאת היו שהכניסו את הליחה הזו לתוך משקה ועל ידי כך נדבק השותה בנגיף והתחסן¹¹⁴. וביאר ששיטה זו שימשה במקרים שבהם היה האדם מתנגד להתחסן, והיו אוהביו עושים לו כן בלא ידיעתו. וז"ל:

'אולם בזה יש לדון על אופן אחר, שעושים על ידי נתינת ליחה מבועה במשקה והשותה ממנו מתפעל [-מתחסן]... לעת עתה שאין משתמשים עוד בדרך הזה עוד על ידי משקה, רק לפעמים אם גדול אחד מסרב לעשות לו הרפואה, אז אחד מאוהביו הרוצה בתקנתו נותן לו במשקה בלי ידיעתו'.

נראה מדבריו שמותר לחסן אדם שלא מדעתו, אף בחיסון שיש בו סיכון של אחד מאלף¹¹⁵ למות. שכן דבריו נאמרו לפני גילוי השיטה הבטוחה יותר לחיסון, כפי שהתבאר למעלה.

כותבי הדורות מספרים שהממשלה באנגליה קבעה חוק שמי שאינו מחסן את ילדיו יענש במאסר. בשנת 1896 למנינם, נאסר בלונדון יהודי בשם הנרי לוי, כי לא הסכים שיחסנו את בנו. עורך דינו טען בשמו כי לפי דין ישראל אסור להרכיב מיץ ודם של בהמה בגוף אדם מטעם 'בהמתך לא תרביע כלאים'. לעומתו הרב הראשי נפתלי [הרמן] אדלר [בנו של בעל הנתינה לגר על התרגומים] העיד כי תורת ישראל לא מתנגדת להרכבת אבעבועות.

על אפשרות כפיה מסוג אחר של הורים החוששים מחיסון, ראה בחשוקי חמד. לדעתו, כיון שהסיכון לנזק נמוך מאוד, מותר לרופא להעלים סיכון נמוך זה מהורים חוששים¹¹⁶. כמו כן מותר למרא דאתרא לקבוע שילדים שאינם מחוסנים לא יבואו למוסדות הלימוד, וז"ל:

¹¹⁴ במרוקו, החיסון הקדום התבצע בדרך דומה, ראה הע' 88 לעיל ובסין ראה הע' 74 לעיל.

¹¹⁵ לעיל, פרק ד, סעיף 1, הובאו עדויות על כך שהתמותה מהחיסון הקדום הגיעה ל-5%, כאשר גם סיכון זה היה נמוך פי כמה מהסיכון למות מאוחר יותר מהמחלה.

¹¹⁶ אין להקשות מדברי הזרע אמת שהרופא נאמן על הסיכון, ומשמע שאסור לו לשקר בזה. כי כאן מדובר על מקרה נקודתי של הורים חששנים, ולא על פרסום נתונים שקריים לציבור.

שאלה: האם אפשר לכוף את ההורים לחסן את בנם, כי יש מדינות בארה"ב שהשלטונות נותנים רשות לבית ספר למנוע ילדים שלא קבלו זריקות חיסון מללמוד בבית ספר. האם מותר למנהל בית הספר לשלוח הביתה ילדים עד שיתחסנו? תשובה... יעוין בשיעורי תורה לרופאים¹¹⁷ שכתבנו שכיון שהנזק של החיסון הוא מועט מאוד, ויש לנו כלל "למעוט לא חיישינן", וגם התורה נתנה רשות לרופא לרפא למרות שקיים חשש שמא יזיק, כמבואר בש"ך¹¹⁸: "שלא יאמר הרופא מה לי לצער הזה, שמא אטעה ונמצאתי הורג בשגגה", עכ"ל. לכן מותר לרופא להעלים מההורים על הסכנה המועטת שיש בחיסון.

ולגבי השאלה אם מותר לסלק מבית הספר ילדים שלא מתחסנים, הנה... הרי שלבי"ד מותר להעניש את הילדים למרות שהם לא עשו כלום, כדי להלחיץ את ההורים, וכך גם בעניננו, יש לפנות לרב המקומי, הממונה על הבית ספר, והוא כמרא דאתרא של המקום, אם יראה לפי רוחב בינתו שהילדים שאינם מתחסנים זה שלא כדין, יש לו רשות לגזור ולמנוע מהילדים להגיע לבית הספר כל זמן שלא יתחסנו¹¹⁹.

כן הורה בתשובות והנהגות¹²⁰ שהצדיק מנהלי מוסדות שהשאירו בבית כאלפים ילדים שלא חוסנו נגד חצבת עקב סירוב הוריהם.

וכן מצינו כרוז מכמה וכמה רבני אמריקה¹²¹ וז"ל:

'בשגם שאנחנו מכירים שאין טיפול רפואי שנקי לגמרי מכל חשש ומיחוש, מ"מ הסכנות היוצאים מאי-חיסון גדולות פי כמה מחששות של החיסון עצמה. לדעתנו, האחריות מוטלת על כל הציבור להשתתף יחד בחיסונים למרות החששות כדי להגן על הכלל. גם מידת אכזריות היא ליהנות ממה שאחרים יישאו בעול החששות של חיסונים – לא משנה כמה קטן הוא הסיכון, באותה שעה שהוא בעצמו מרוויח מהחיסון ברחבי הקהילה שמגן על הילד שלו שלא קיבל החיסונים. מפני כל הנ"ל, אנו מביעים דעתנו, שהאחריות מוטלת על ההורים לחסן את ילדיהם ואת עצמם, ומוטלת על מנהיגי הכלל לראות שכל הילדים יחוסנו, ושנאשים שהם קרובים להתדבק ולהסתכן מהמחלות האלו יהיו

¹¹⁷ שיעורי תורה לרופאים, ח"ג סימן רטו.

¹¹⁸ יו"ד סימן שלו ס"א.

¹¹⁹ חשוקי חמד, נדרים נ ב.

¹²⁰ שם.

¹²¹ אב תשס"ט, צוטט בספר עלה תרופה מהדורה חדשה תשע"ט.

מוגנים מפני נושאי המחלות הללו. ואף שאפשר שההורים רשאים למנוע חיסונים מילדיהם, יש להקהילה זכות וחובה להגן על עצמה מפני חשש סכנה.

וכן הובא שם מכתב על דעת הגריש"א וז"ל:

'בס"ד ג' כסלו תשע"ט לכבוד הרה"ג ר' - - שליט"א, מנהל מוסדות בעיר ליקוואד במענה לשאלת כת"ר אודות דעת מו"ר מרן פוסק הדור הגרי"ש אלישיב זצ"ל אודות קבלת חיסונים למניעה מחלות. בשעתו, הצגתי את צדדי הדבר, ולאחר דיון בדבר הורה שחובה לקבל חיסונים אלו. וכן אמר שעל מוסדות הציבור לא לאפשר למי שאינו מחוסן מלשהות עם הציבור, משום שבכך עלול להזיק להם... נמצא, שמלבד החובה האישית של האדם להשמר מנזק וסכנה, אך גם חובה על כל אחד להמנע מלהזיק לאחרים, ואם לא מתחסן ומדביק אחרים, מלבד החולי עצמו שגורם לחבריו וקרוביו, שכרוך בצער וכאבים וכו', אך גם מסכנת בסכנת חיים רח"ל... ואם על עצמו לא חס, איך לא יחוס על תינוקות ילדים ומבוגרים, בשעלול ב'שב ואל תעשה' שלו להביא לחשש הריגה או נכות קשה לסובביו וידידיו. (וכמדומה שיש טעות בדבר הזה שמכנים דבר זה 'לא תעמד על דם רעך', ואין זה נכון, שאינו 'נמנע מלהציל' אלא מזיק בעצמו). בברכת התורה, ובתפילה שיסר ה' מעמנו כל מחלה וכל צרה, דוד ארי' מורגנשטרן'.

הובא שם גם מכתב כ"ק האדמו"ר מסטאמר הג"ר זלמן ליב טייטלבוים

שליט"א (י"ז אייר התשע"ט) וז"ל:

'מחאה והבהרה על השמועה כי באה שנתאספו כמה אנשים לדבר בשם קהלות החרדות בניו יארק נגד חוקי והוראות הממשלה בעניני הבריאות, ובפרט בענין הוואקסינס [חיסונים] שהיא להציל ילדינו שלא יתפשטו מחלות מיזעלס רח"ל, ונדעזענו מהדברים שנשמעו אצל אסיפה שיצאו להשמיץ את ממשלת עירנו ובדברי בוז וקלון נגד ראש העיר רבתי ניו יארק בדברי שקרים כזבים, ועוד גרמו בזה חילול שם שמים ותורתו הקדושה לעיני כל העמים על כן באנו בזה למחות בבל תוקף ועוז, ולהודיע שדברים אלו הם בניגוד לדעתינו, ואינו מציג דעתנו בשום פנים ואופן. ואדרבה אנו מחוייבים לקיים את דברי הנביא ודרשו את שלום העיר והתפללו בעדה, שאשר שינן איתנו מרן רבינו הק' זי"ע. ובעצם הענין, נודע ומפורסם שמוסדותינו הקדושים, על פי פקודת כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א, כבר הורו בתוקף שחיוב על כל אחד מההורים לראות שילדיו יקבלו את

הוואקסינציה [חיסונים] כפי הוראות ממשלת העיר וכפי חוות דעת הרופאים והמומחים בענינים האלו, וגם כבר יצא כרוז בזה מהבית דין הגדול בירושלים של העדה החרדית שכל אחד מחוייב – מצד המ"ע של ושמרתם מאד לנפשתיכם – לציית להוראות הרופאים כדי שלא תתפשט מחלת המיזעלס ושאר מחלות רח"ל, והנהלת המוסדות עומדים בכל תוקף שלא להניח ילדים שלא קיבלו החיסונים במוסדות הקדושים כעת, כפי חוק והוראות השלטונות. החותמים בכאב על דברים שנאמרו וחילול ה' ועמו שיצא מזה. י"ז אייר (אני ה' רופאיך) תשע"ט לפ"ק הנהלת הקהלה, קהל יטב לב ד'סאטמאר'.

עוד הובא שם כרוז מבד"ץ העדה החרדית:

'פנו אל הביד"צ עסקני רפואה הי"ו, על דבר התפרצות מחלת החצבת בתקופה האחרונה אצל ילדים שלא קבלו חיסונים נגד חצבת. ואשר על כן הננו בדע"ת כי כל אלו שעדיין לא חיסנו את ילדיהם עליהם לחסן את ילדיהם בהקדם כפי הוראת העסקנים והרופאים ולקיים מאמה"כ "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" בכדי למנוע את התפשטות המחלה ל"ע בקרב מחנינו ח"ו, כי יש בזה שאלה של פיקוח נפש, והשי"ת יסיר כל מחלה מקרב בני"י אכי"ר, ונזכה לכתיבה וחתומה טובה ולשנת גאולה וישועה. הכו"ח בפקודת הבד"צ שליט"א"¹²².

ו. מתנגדי החיסונים

1. התנגדות לחיסון תוך כדי מגפה

בשונה מרוב התרופות והטיפולים הרפואיים, ברפואת החיסונים החלה תופעה של מתנגדי חיסונים כבר בימים הראשונים של גילוי אותה רפואה, עד ימינו אלה, ואין שום חידוש בזה. למרות זאת, ההתנגדות לחיסונים בעת הזאת של מגפת הקורונה, מעוררת תמיהה גדולה. הרי בזמנים אלו שבכמעט כל העולם אנשים מתים בכל יום במספרים שאינם נתפסים [מעל שלשה מליון ל"ע, כולל לא-רשומים], וכל הסדר הציבורי משתבש.

לעומת זאת אנו רואים שבסייעתא דשמיא בארץ ישראל הציבור ממחר להתחסן וכבר למעלה מחמישה מליון נפש חוסנו עד ר"ח ניסן תשפ"א. אחד הדברים הבולטים באופי הפרסומים נגד החיסונים כעת, הוא התיחסות מזלזלת לעצם המגפה, כמו גם להנחיות הרופאים לשמירה מפניה.

¹²² בד"ץ העדה החרדית, הודעה לציבור ההורים מיום י"ח אלול תשע"ח לפ"ק. פורסמה גם באסיא קיא-קיב (מרחשון תשע"ט), עמ' 96.

לצערנו, בין המכתבים המתפרסמים כעת בתפוצה מאוד רחבה, יש כאלו שקוראים כמעט בגלוי שלא לשמור על ההנחיות באופן גורף, אפילו הנחיות שאין בהם ביטול תורה או תפילה, והזלזול בחומרת המגפה מקטין את הצורך להתחסן.

אבל במבט שני יש כאן פלא גדול וסתירה מיניה וביה. הרי הפרסומים כנגד החיסון על מיעוט רופאים החוששים לסכנות מהחיסון. לדבריהם משום ש'אין הולכים אחר רוב הרופאים', צריך לחשוש לדעת המיעוט, הסובר שיש ל"ע נזק בחיסון.

מצד שני, אותם האומרים ומתריעים מפני החיסון, איך הם בעצמם מזלזלים בהוראות הרופאים והנחיותיהם להישמר מההדבקה המסוכנת? אם הם כל כך חוששים לפיקוח נפש, איך הם אווזים החבל בשני ראשים – ביד אחת מזלזלים בסכנת המגפה הוודאית, וביד שניה מפחידים מפני ספק רחוק של "הסכנות הנוראות" שבחיסון? יתר על כן, איך הם לא מפחדים מדברי רובא דרובא של רופאי העולם, רופאים החוזרים ואומרים שדווקא ההימנעות מחיסון היא שמסכנת חיים של רבים?

אדרבא, היה ראוי לקרוא לאחדות ציבורית, שכולם ישמרו על ההנחיות. מי מפחדו למוות במגפה, ומי מפני פחדו מתופעות הלוואי שלה (ק"ו מהפחד מפני תופעות הלוואי של החיסונים). כך תיעשה ההשתדלות ראויה להצלה מפני המגפה, בד בבד עם קריאה וזעקה כלפי שמים לקריעת רוע הגזרה.

עוד נקודה. כפי שהתבאר למעלה, חובת לקיחת החיסון בעת מגפה מקבילה לחובת הבריחה מהמגפה שעליה הורו הפוסקים. כבר נשאלה השאלה, כיצד תועיל הבריחה לאדם בעת המגפה אם נגזר עליו שימות במגפה מה יועיל לו לברוח?

על שאלה זו ענה המבי"ט כי עצם הצער שיש בבריחה מכפר על הצער שהיה ראוי לו במגפה, כי בגלותו מתכפרת לו המיתה, וז"ל:

וְיִקְצָתֶם הֵם מִחַיִּים בְּדִינָם אִם יַעֲמְדוּ בַּמָּקוֹם הַהוּא, וְאִם יִבְרְחוּ כָּל אֶחָד מֵהֶם עֲרוּקִיָּה מִסִּתְיָהּ, וּבְאוֹתוֹ הַצָּעֵר שֶׁמַּצְטָר נִחָשׁ לוֹ בְּגִלּוֹת וְנִצּוֹל בְּאוֹתָהּ שְׂעָה... מְאוֹתָם שֶׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם מִיתָה אִם לֹא הָיוּ בּוֹרְחִים מִהַמְּדִינָה וְהוֹשֵׁם גִּלּוֹתוֹ וְטִלְטוּלוֹ חֲלָף מִיתָתוֹ.¹²³

היינו שבשונה מפעולות רוחניות להצלה מהצרה, נקיטת פעולות גשמיות לכאורה אינה משנה את מעמדו של האדם מבחינה רוחנית, וכיצד יועילו להצלתו? אלא שהצער שיש בנקיטת פעולות אלו הוא בעצמו מכפר.

¹²³ בית אלוקים, שער התפלה פט"ז.

ואם כן, כל זה שייך בבריחה מפני המגפה שאכן יש בה צער גדול, אבל מה נעשה עם לקיחת חיסון שהיא פעולה קלה וכמעט בלי צער, כשבימינו תופעות הלואי כמעט שאינם קיימות.

ושמא דוקא בעבור זה השאירה ההשגחה את תופעת ההתנגדות בעת פיתוח החיסונים, כדי שתמיד יהיה איזה צער או חשש בלב המתחסן, וזו תהיה הכפרה הנצרכת לבטל ממנו את גזרת המגפה, אמן ואמן.

2. הפחדת הציבור והפצת 'מחקרים' שקריים כנגד החיסונים

כמעט כל אחד נחשף לפרסומים כתובים כנגד החיסונים, בדרך כלל בצורה של 'מחקר', עם כל מיני הפחדות על סיכונים, על רדיפת הבצע של חברות התרופות, ועל שיתוף פעולה ממסדי שנועד לפגוע בציבור. בדרך כלל פרסומים אלה מתארים הן את הנזקים שכאלו אירעו מחמת החיסונים, והן את החומרים השונים והמשונים שמהם מרכיבים את החיסונים.

לצערנו רמת הביקורתיות של אדם כלפי חומר כזה היא נמוכה. הוא חושב לתומו שאין משהו שמרויח מהפרסום נגן החיסון. כך שנראה לכאורה שהמפרסמים באמת רוצים להציל את העולם ממזימות הממסד או מתאוות הבצע של חברות התרופות. שהרי אין מטרתם של המפרסמים אלא טובת האנושות, כי אחרת מה האינטרס שלהם?

אבל בדיקה רצינית מגלה שיש הרבה אינטרסים למתנגדי החיסונים¹²⁴, והם נגועים¹²⁵ לא פחות מגורמים מסחריים. הוכחה הפשוטה היא ריבוי סוגי השקרים הגסים שמתפרסמים¹²⁶.

התברר כי יכולים להיות גם מניעים של תאוות בצע בפרסומים אלו. אחד הפרסומים הידועים ביותר שגרם נזק רב להפצת חיסונים בדור האחרון, היה פרסום 'מחקר' כוזב בכתב עת מקצועי, שטען כי יש בחיסון המשולש הניתן לתינוקות חשש לגרימת אוטיזם. התברר שהמחקר היה רק על מספר קטן של ילדים. אחר כך התברר שהמחקר מומן על ידי הורים לילדים

¹²⁴ אינטרס אפשרי הוא השלטת אמונותיהם והאידיאולוגיה שלהם.

¹²⁵ התנגדות אידיאולוגית לחיסונים, מזכירה את גישת הנצרות בימי הביניים. היתה אז רדיפה כנגד המדע כולל חידושי הרפואה, כי החשיבו את ריפוי החולה כהשגת גבול השגחת הבורא. הם ראו בכל רפואה פגיעה בגזירת הבורא. השקפה זו המשיכה לשלוט גם בשנים מאוחרות יותר. כותבי דברי הימים מספרים שבשנת 1763 למנינם, הוצגה שאלה לפני חברי הפרלמנט בפריז אם הרכבת אבעבועות אינה בניגוד להשגחת הבורא, וכאשר פרצה מגפה בבהמות ואחד הרופאים רצה לרפאותן, הטיפו נגדו הכמרים וטענו כי זה מרד נגד ה' שהביא מגפה על הבהמות כעונש לבני אדם. כמרים קתולים רדפו בחרמות רופאים, שהעזו להמציא חיסון לאבעבועות, ובעקבות רדיפות אלו, בשנת 1840 למנינם אסר הפרלמנט באנגליה את החיסון. עד היום יש כתות נוצריות שמשיקות הן רב בפרסומים כאילו מדעיים, נגד החיסונים.

¹²⁶ בין היתר, לאחרונה התפרסמה מודעה המצטטת בשם ארחות רבינו חצי קטע בצורה שיוכן שהיה נגד חיסונים, כאשר מעיון בלשונו המלאה שהובאה לעיל, ברור להיפך.

אוטיסטים, שרצו לתבוע את חברות הביטוח על סמך 'מחקרים' אלה. למרות שחלפו שנים מאז, והוכח שאין שום קשר בין אוטיזם לחיסון, תפיסה זו התקבעה והיה קשה מאד לעוקרה.

בדיוני ועדה בכנסת הוצגו גם סימנים למעורבות גורמים עוינים במימון הפצת הכוזבים. אך לא פורסמו הוכחות להשערה זו.

מלבד סוג זה של מאמרים וחברות, ישנה גם תופעה רחבה של 'קבלני הפחדות'. אף שאין להם בהכרח רווח חומרי מהפרסומים המפחידים, הם מקבלים במה לפרסום רחב של דבריהם. שלל האיומים שהם כבר פרסמו, כלל 'צילומים' של איומים מוכבב מסתורי המתקרב ועומד להתרסק על כדור הארץ, כמו גם קונספירציות של מזימות השתלטות על העולם.

מפחידים כאלה, גרמו לרתיעה חלקית מהחיסון, ועל ידי כך הגיעו כמה מנמנעי החיסון עד שערי מוות.¹²⁷

המשמעות: המפחידים נושאים באחריות כבדה, כפי שהובא לעיל בשם ספר מוסדות תבל וז"ל:

'ויען כי שמעתי בשם אנשים אשר המון עם חושבים אותם לחכמים גדולים וצדיקים ודבריהם נשמעים באזניהם ומקשיבים לקולם באומרם כי אסור הוא לאיש ישראלי לנטוע טחורי הפרות הנזכרים על ילדי בני ישראל... ואין ספק אם אמת נכון הדבר כי אסרו להם כי בשגגה הזאת המיתו מבני ישראל למאות ולאלפים, וד' יכפר בעדם על שגגתם'.

3. רמת הסיכון כיום

כבר הובאו דברי הפוסקים שהתירו להתחסן גם בחשש תמותה של אחד מאלף. כיום, רמת הבטיחות של תרופות וחיסונים גבוהה הרבה יותר, והסיכון לתמותה מהחיסון המצוי כנגד קורונה הוא פחות מאחד למליון.¹²⁸

על גישת גדולי ישראל לסיכון רחוק מחיסון, יש להביא את עדותו של רבי מרדכי הלפרין. הרקע לשאלה היה תינוק שמת ל"ע כמה שעות אחרי קבלת חיסון בשנת תשנ"ב, והתעורר החשש שמא החיסון גרם לזה. הרופאים דרשו אז ניתוח אחרי המוות כדי לברר חשש זה, וז"ל:

'אמנם הסיכוי שאכן החיסון גרם למוות הינו קטן מאד כי מליוני ילדים כבר קבלו חיסון דומה בחו"ל וגם בארץ קבלו את החיסון אלפי תינוקות ללא תופעות לוואי משמעותיות. אע"פ כן מדובר

¹²⁷ היו גם רבנים שהוטעו על ידי פרסומי הכוזב, וחזרו בהם אחר כך. למשל: עמ' 107, לעיל.
¹²⁸ במסגרת הניסוי של החיסון לקורונה, נפטר בברזיל אחד מעשרים אלף הנסויים. הניסוי באותו חיסון הופסק מיד, עד שהתברר שהנפטר לא קיבל חיסון אמיתי אלא חיסון דמי.

בחשש פיקוח נפש של רבים, ובפיקוח נפש אין הולכים אחר הרוב. ולגבי פיקוח נפש של רבים, חוששים גם למצבים נדירים יותר. תמיד קיימת האפשרות כי פס יצור מסויים נפגע בזיהום או בליקוי אחר שגרם אולי למות התינוק.

סוכם לשאול את הגרי"ש אלישיב שליט"א. ... הגרי"ש אלישיב חיך ופסק לגשת ולשאול את הגרש"ז אויערבאך. קיימנו את דבריו ופנינו לביתו של הגרש"ז אויערבאך.

לאחר שמיעת כל הנתונים שהיו בידינו פסק הגרש"ז באופן חד משמעי שצריך לנתח את גופת התינוק משום החששות הקיימים למרות שהיה ברור לו היטב כפי שהוא בעצמו גם הדגיש שמדובר בחשש רחוק. הוא חזר אז בפנינו כמה פעמים על החובה להזהר בחשש פיקוח נפש כדי **שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל**¹²⁹. הרי לנו מבט על הזהירות הנקטת כיום בבטיחות החיסונים, עד שגם חשש רחוק לנזק מהחיסון נבדק היטב.

ז. סיכום

הוראת גדולי ישראל לדורותיהם היא שהחיסונים הם בכלל הרשות **והחובה** של 'ורפא ירפא'. החידוש בדרך רפואה זו הוא הקדמת המכה לרפואה, והכנסת האדם את עצמו לסיכון קטן כדי להציל את עצמו מסיכון גדול יותר. סוג הסיכונים ותופעות הלוואי שבחיסונים אינו חדש, ובעבר היו סיכונים הרבה יותר חמורים מסיכוני החיסונים היום. הוראת הפוסקים להתחסן, היתה תמיד תוך ידיעה שהחיסון עצמו עלול לסכן את האדם.

גישת חכמי ישראל בזמן תחילת גילוי החיסונים מלמדת שעל אף החדשנות של שיטה זו, מורי ההלכה לא התמהמהו. קרוב מאוד לתחילת השימוש בשיטה זו, הורו להשתמש בה. חלקם התבטאו על המפקפקים ומתמהמהים, שמיתת אלפי ורבבות השומעים למפקפקים – נזקפת לחובתם.

לא הגיעה לידינו אף דעה של גדולים מהדורות הקודמים אשר ערערו על החיסונים. אפילו רבי נחמן מברסלב, שבדרך כלל התנגד לשימוש בתרופות בכללם, חייב בפירוש והורה להתחסן מפני האבטעות השחורות.

גם הגישה של 'שב ואל תעשה' נדחתה על ידי כמה גדולים.

התועלת הגדולה שהפיק העולם מהחיסונים אינה ניתנת לשיעור. קרוב למחצית אוכלוסית העולם הנוכחית, לא היתה קיימת בדרך הטבע אילולי

¹²⁹ **אסיא** נז-נח עמ' 22 ואילך; **רפואה מציאות והלכה**, סימן א, פרק ד, עמ' 11-13.

החיסונים. עקב תועלת זו הכתיר התפארת ישראל את הרופא ששיכלל את שיטת החיסון כ'חסיד אומות העולם'.

אכן תושבי העולם חבים את בריאותם ואורך ימיהם גם לרפואת החיסונים¹³⁰. בשנים בהן השתוללו המגפות, תוחלת החיים הממוצעת היתה מתחת לחמישים, ומי שהגיע לגיל שבעים נחשב אז כזקן מופלג.

אסור לשכוח את דברי ה'עלה תרופה' ועוד פוסקים, שיש סיכונים כמעט בכל פעולה שהאדם עושה. אנו יודעים בוודאות כי בזמננו יש סכנות רבות הן בעישון וזיהום אויר, הן באכילה מרובה, הן בנסיעה ברכב מנועי, והן ביציאה רגלית מהבית לכביש ולדרך.

עד ר"ח ניסן תשפ"א, כבר התחסנו בארץ למעלה מחמישה מיליון בני אדם, חלקם הגדול מאוכלוסית המבוגרים ובעלי הסיכון. חלקם של המבוגרים בקרב החולים הקשים המאושפזים, יורד כל יום, עם ההשפעה המצטברת של החיסונים. מבחינת תופעות הלוואי – כבר התברר כי רק יחידים ממש חוו תופעות לוואי קשות.

בינתיים התמותה בקרב המוחסנים, קטנה הרבה יותר מהתמותה הטבעית הצפויה לפי מספרם באוכלוסייה. כולנו מקווים ומתפללים שגם בעתיד איש לא יינזק מהחיסון.

נתוני התחלואה והתמותה העולמיים מראים כי מעל 2% מהחולים במחלת הקורונה, הולכים לעולמם. בישראל הנתונים הם 0.73% נפטרים מקרב החולים¹³¹. כלומר בממוצע, אחד מתוך 136 חולים – ימות. מכאן ברור, שהימנעות מחיסון פירושה חולים נוספים ונפטרים נוספים.

תופעת מתנגדי החיסונים אינה חדשה ומניעה רבים. בין המתנגדים גם בעלי אינטרסים אך גם אנשים תמימים. ראוי לחזור ולצטט את הגדרתו של הרב דוד בן מאיר הכהן מפריזנהויזן על המפחידים מפני החיסון:

'כי בשגגה הזאת המיתו מבני ישראל למאות ולאלפים,

וד' יכפר בעדם על שגגתם'¹³².

¹³⁰ כמו גם לגילוי האנטיביוטיקה ושיפור ההיגיינה. ראה סוף פרק א, לעיל.

¹³¹ הנתונים ליום א' בניסן תשפ"א (14/03/21) הם:

בעולם אובחנו עד היום 120,000,000 מיליון נדבקים.
מספר המתים **הידועים** הגיע ל-2,660,000. כלומר: 2.22% מהנדבקים נפטרו.
בישראל אובחנו עד יום זה כ-818,000 נדבקים. מתוכם נפטרו 6,000 נפש. שהם 0.73% מהנדבקים. 5.13 מיליון – 55% מהאוכלוסייה – חוסנו חיסון ראשון. 45% קבלו חיסון שני.
נתונים עדכניים מובאים באתר מכון דוידזון – הזרוע החינוכית של מכון ויצמן למדע:
[מגפת הקורונה: עדכונים אחרונים \(weizmann.ac.il\)](http://weizmann.ac.il) – העורך.

¹³² הרב דוד הכהן מפריזנהויזן, **מוסדות תבל**, תק"פ, דף עד, ב.